

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Υπεύθυνος Καθηγητής:

Αν. Καθηγητής Θ.Β. Σταματόπουλος

Σπουδάστριες:

Σακούτη Ελισάβετ ΑΜ:927

Σακούτη Σωτηρία ΑΜ:928

Φλοκκιού Αικατερίνη ΑΜ:1078

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2016

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας είναι η διερεύνηση των επιπτώσεων της ελληνικής κρίσης δημοσίου χρέους στην αγορά εργασίας. Η καταγραφή των επιπτώσεων γίνεται μέσα από την παρακολούθηση και παρουσίαση του δημόσιου χρέους και των ελλειμμάτων της χώρας από το 1970 έως το 2015 καθώς και μέσα από τη μελέτη των δημοσιονομικών εξελίξεων και των επιπτώσεων της παρούσας χρηματοοικονομικής κρίσης στον τομέα της αγοράς εργασίας.

Η εργασία μας στηρίχτηκε κυρίως σε προγενέστερες έρευνες γνωστών και καταξιωμένων οικονομολόγων, οι οποίες έχουν δημοσιευτεί είτε σε βιβλία είτε στο διαδίκτυο. Οι έρευνες αυτές περιγράφουν τις δημοσιονομικές και οικονομικές εξελίξεις των τελευταίων ετών μέσα από μια κριτική ματιά.

Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας είναι μεγάλο και θα μπορούσαμε να πούμε αρκετά βαθύ. Σαφώς τα χρόνια δημοσιονομικά ελλείμματα και το υπέρογκο δημόσιο χρέος αποτελούν την κορυφή αλλά και ένα σημαντικό μέρος του τεράστιου παγόβουνου που έχει μπροστά της η οικονομία της χώρας μας. Από την άλλη πλευρά όμως τη βάση αποτελούν οι χρόνιες παθογένειες τόσο του οικονομικού μοντέλου της χώρας όσο και του πολιτικού της συστήματος.

Λέξεις κλειδιά: ελληνική κρίση, δημόσιο χρέος, αγορά εργασίας

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to investigate the impact of the Greek debt crisis on the labor market. Logging impact is through monitoring and presentation of public debt and the country's deficits from 1970 to 2015 and through the study of fiscal developments and the impact of this financial crisis on the labor market.

Our work is mainly built on previous research of known and renowned economists, which have been published either in books or online. These studies describe the financial and economic developments in recent years through a critical eye.

We see then, that the problem of the Greek economy is large and we could say quite deep. Clearly the chronic budget deficits and excessive public debt are the top but also an important part of the huge iceberg in front of the economy of our country. On the other side of the base are the chronic problems of both the country's economic model and its political system.

Keywords: Greek crisis, public debt, labor market

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΘΕΜΑ:ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	1
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
ABSTRACT	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ	6
ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο – Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 2008 ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ».....	9
1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	10
1.3 ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2008	12
1.4 Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	15
1.5 ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2008	16
1.6 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο – Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ	22
2.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ	22
2.2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ.....	24
2.3 Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	28
2.4 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ	33
2.5 Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ	33
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο – Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ «ΔΙΑΣΩΣΗΣ» ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ.....	38
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	38
3.1 ΟΡΙΣΜΟΙ	38
3.2 ΕΥΕΛΙΚΤΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	42
3.3 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΕΥΕΛΙΚΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.....	50
3.4 ΚΟΙΝΩΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	53

3.5 ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	54
3.6 Η ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ.....	55
3.7 ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ	59
3.8 Η ΑΝΕΡΓΙΑ ΤΟ 2014 ΚΑΙ ΤΟ 2015	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο – ΟΙ «ΑΡΙΘΜΟΙ» ΚΑΙ ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ.....	66
4.1 ΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ	66
4.2 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ	69
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	74
ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	74
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	75
ΙΣΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ.....	76

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Τα Δάνεια της Περιόδου 1996 – 2009	29
Πίνακας 2: Οι προβλέψεις της ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ για την Ελλάδα	35
Πίνακας 3: Πληθυσμός ηλικίας 15 ετών και άνω κατά κατάσταση απασχόλησης (σε χιλ.).....	65

ΠΙΝΑΚΑΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Το χρέος της ελληνικής οικονομίας 1980 – 2010	30
Διάγραμμα 2: Κάτοχοι ελληνικού χρέους – Νοέμβριος 2012	32
Διάγραμμα 3: Ποσοστά ανεργίας στους νέους τα έτη 2000-2012.....	62
Διάγραμμα 4: Ποσοστό ανεργίας σε ηλικίες 15-64 ετών στην Ελλάδα	63

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών του τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής του ΤΕΙ Ηρακλείου Κρήτης και έχει ως θέμα «επιπτώσεις της ελληνικής κρίσης δημοσίου χρέους στην αγορά εργασίας». Για την ακριβή και ξεκάθαρη παράθεση των πληροφοριών, η εργασία διακρίνεται σε δύο μέρη.

Στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η θεωρητική προσέγγιση του θέματος. Το πρώτο μέρος διακρίνεται σε τρία επιμέρους κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 καθώς και η ευρωπαϊκή της διάσταση. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται προσπάθεια σύνδεσης της ελληνικής οικονομικής κρίσης με την αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, ενώ στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η αγορά εργασίας πριν και μετά τις ευρωπαϊκές πολιτικές «διάσωσης» της χώρας.

Στο δεύτερο μέρος ακολουθεί η εμπειρική διερεύνηση, στο οποίο παρατίθενται οι «αριθμοί» και οι οικονομικές επιπτώσεις της κρίσης στους ανθρώπους της «αγοράς εργασίας» στην Ελλάδα.

Τέλος, ακολουθούν τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε μέσα από την έρευνά μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο – Η ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 2008 ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την τελευταία δεκαετία, η παγκόσμια κοινότητα βρίσκεται αντιμέτωπη με μια μεγάλης έντασης οικονομική κρίση, η οποία αν και αρχικά εκδηλώθηκε στις Η.Π.Α. το 2007 με επίκεντρο τις τραπεζικές επισφάλειες και ειδικότερα την αδυναμία εξυπηρέτησης των στεγαστικών δανείων, σύντομα έλαβε διαστάσεις επιδημίας. Η κρίση αυτή ξεκίνησε 78 χρόνια μετά την τελευταία μεγάλη κρίση του 1929 αλλά και παλαιότερες πετρελαϊκές κρίσεις. Η χρηματοπιστωτική κρίση επεκτάθηκε με μεγάλη ταχύτητα στις αναπτυγμένες χώρες και στη συνέχεια σε ολόκληρο τον κόσμο, με δραματικές συνέπειες, τόσο στην οικονομική ζωή (τραπεζικό σύστημα και επιχειρήσεις), όσο και στην κοινωνική ζωή (αύξηση ανεργίας, ψυχολογικά προβλήματα, κρίση αξιών κ.τ.λ.).¹

Σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η μεταφορά της κρίσης στην πραγματική οικονομία πραγματοποιείται με σφοδρότητα και έχει ως αποτέλεσμα την πτώση της απασχόλησης και την ύφεση (Birdsall, 2009).

Οι περισσότερες χώρες αντέδρασαν άμεσα σε ό,τι αφορά στη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της κρίσης. Σε γενικές γραμμές τα μέτρα αυτά, πέρα από τις διαφορές που είχαν από χώρα σε χώρα, είχαν ως κοινό στόχο τη βελτίωση της ρευστότητας, τη δημιουργία επενδύσεων για την αναθέρμανση της οικονομίας και τη διατήρηση της απασχόλησης.

Στην Ευρώπη, το Δεκέμβριο του 2008, κατατέθηκε το σχέδιο στήριξης και ανάκαμψης της οικονομίας για την αντιμετώπιση της κρίσης. Το βασικό χαρακτηριστικό αυτού του σχεδίου ήταν η δημιουργία και η ανάπτυξη κοινών στρατηγικών σε συνδυασμό με τη προώθηση των μακροπρόθεσμων στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στόχος ήταν η λήψη μέτρων για την στήριξη των επιχειρήσεων και της απασχόλησης και η τόνωση της αγοράς. Οι κύριοι άξονες για την

---

¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2013), Απόκτηση χρηματοδότησης, http://ec.europa.eu/small-business/funding-partners-public/finance/index_el.htm

αντιμετώπιση της κρίσης ήταν η εισαγωγή ρευστότητας στην πραγματική οικονομία με στόχο την τόνωση της ζήτησης και την προώθηση των επενδύσεων με μακροπρόθεσμο στόχο και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης, με βάση βέβαια τους περιορισμούς του Συμφώνου Σταθερότητας το οποίο δίνει έμφαση στη νομισματική σταθερότητα και τη δημοσιονομική πειθαρχία (European Commission, 2009).

Η Ελλάδα δεν έμεινε αλώβητη από την κρίση αυτή. Η ελληνική κρίση έχει πυροδοτήσει μια κρίση εμπιστοσύνης σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση και οι χώρες της Ένωσης προσπαθούν να την περιορίσουν, θεσπίζοντας αυστηρά μέτρα λιτότητας στη χώρα μας, όπου βρίσκεται και η καρδιά της δημοσιονομικής φάσης της ευρωπαϊκής κρίσης. Δυστυχώς, ούτε οι εξειδικευμένοι διεθνείς οικονομικοί αναλυτές, ούτε οι επιχειρήσεις, αλλά ούτε και οι καταναλωτές μπορούν να προβλέψουν με βεβαιότητα τη διάρκεια της εγχώριας κρίσης, η οποία διαρκεί τα τελευταία οκτώ χρόνια.

1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ»

Ο όρος «οικονομική κρίση»² θεωρείται το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια αισθητή και διαρκή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας, δηλαδή των διαφόρων μακροοικονομικών μεγεθών της οικονομίας όπως οι επενδύσεις, η απασχόληση, οι τιμές κ.τ.λ. Ο βασικός δείκτης οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, επηρεάζουν και συμπαρασύρουν μαζί τους και τα υπόλοιπα οικονομικά μεγέθη (Κούφαρης, 2010).

Βέβαια, η έννοια του όρου οικονομική κρίση έχει αποδοθεί ποικιλοτρόπως και κατά συνέπεια υπάρχουν αρκετοί ορισμοί γύρω από αυτήν. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οικονομική κρίση αποτελεί τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, δηλαδή τη περίοδο όπου η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε συνεχή συρρίκνωση (European Commission, 2009).

---

² Γεώργιος Κούφαρης, 2010, «Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές», Περιοδικό Χρήμα, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2010

Επιπλέον, η οικονομική κρίση ορίζεται ως μία χρονική περίοδος κατά την οποία πραγματοποιείται στην αγορά μια έντονη καθοδική κίνηση του υποκείμενου παράγοντα (underlying factor), η οποία γίνεται πλήρως αντιληπτή στην αγορά.

Τέλος, σύμφωνα με τους Rosenthal, Charles και Hart, η κρίση είναι «μια σοβαρή απειλή κατά της υφιστάμενης δομής, των θεμελιωδών αρχών και κανόνων του κοινωνικού συστήματος, η οποία επιβάλλει τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων εντός περιορισμένου χρόνου και υπό συνθήκες αβεβαιότητας» (Rosenthal, Charles & Hart, 1989).

1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η τρέχουσα χρηματοοικονομική κρίση ξεκίνησε από την αμερικανική αγορά ακινήτων και δεν άργησε να κυριεύσει τις υπόλοιπες πιστωτικές αγορές, που είχαν στη διάθεσή τους τα αμερικανικά νοικοκυριά. Αρχικά, τα νοικοκυριά χρησιμοποιούσαν τα ακίνητα, που είχαν στην κατοχή τους, ως εγγύηση για να ζητούν και να αποκτούν πρόσβαση σε άλλες πιστώσεις όπως καταναλωτικά δάνεια, προσωπικά δάνεια κ.ά. Έπειτα, τον Σεπτέμβριο του 2008, η κρίση επιβαρύνθηκε απότομα και έγινε πλέον συστημική, όταν πολλές αμερικανικές και ευρωπαϊκές τράπεζες άφησαν να φανεί ότι δεν είχαν στη διάθεσή τους αρκετά κεφάλαια, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις συσσωρευόμενες ζημιές από τις μη εξυπηρετούμενες πλέον πιστώσεις που είχαν χορηγήσει (Aglietta, 2009).

Την εντεινόμενη ανησυχία εκείνης της εποχής επιβεβαίωσε η ουσιαστική χρεοκοπία της αμερικανικής πολυεθνικής εταιρίας Lehman Brothers στις 15 Σεπτεμβρίου του 2008. Από εκείνο πλέον το σημείο η φύση της κρίσης άλλαξε, καθώς οι διατραπεζικές αγορές πάγωσαν συνολικά. Η αγορά στην οποία πραγματοποιούνταν οι συναλλαγές επί των βραχυπρόθεσμων τίτλων-βραχυπρόθεσμα ομόλογα, τα οποία εξέδιδαν οι τράπεζες προκειμένου να χρηματοδοτήσουν τα δικά τους χρέη, έπαψε και αυτή να λειτουργεί.

Οι χρηματοπιστωτικές αγορές της υψηλίου βρέθηκαν σε κατάσταση στέρησης ρευστότητας και ταυτόχρονα η κρίση μεταδόθηκε στο σύνολο του τραπεζικού συστήματος του πλανήτη. Ταυτόχρονα, οι αποφάσεις εκείνης της εποχής από τις

Η.Π.Α. και την Ευρωπαϊκή Ένωση για «ενέσεις ρευστότητας», «εθνικοποιήσεις» και μειώσεις των επιτοκίων, δεν εμπόδισαν τη μετάβαση της χρηματοπιστωτικής κρίσης στην πραγματική οικονομία και την διάδοσή της σε όλη την υφήλιο (Artus-Pastré, 2009). Ως αποτέλεσμα, και οι τράπεζες των χωρών με αναδυόμενες οικονομίες στερήθηκαν μιας ζωτικής πηγής χρηματοδότηση, καθώς χρησιμοποιούσαν ιδιαίτερα τον δανεισμό σε συνάλλαγμα από τις δυτικές τράπεζες.

Οι πολιτικοί υπεύθυνοι και οι διεθνείς οργανισμοί πίστευαν αρχικά πως η κατάσταση των αναδυόμενων χωρών, ιδίως δε των ασιατικών χωρών, ήταν δυνατόν να αποσυνδεθεί από την κρίση των Η.Π.Α. και των ευρωπαϊκών χωρών. Πράγματι, οι χώρες αυτές παρουσίαζαν ρωμαλέα ανάπτυξη και έδειχναν ότι δεν θα είναι άμεσα εμπλεκόμενες με τις ριψοκίνδυνες χρηματοπιστωτικές πράξεις που είχαν προωθήσει οι αμερικανικές τράπεζες και οι ομόλογές τους στην Ευρώπη. Ιδιαίτερα οι Κινεζικές τράπεζες είχαν περιορισμένη άμεση έκθεση στις επισφαλείς ενυπόθηκες πιστώσεις. Έτσι λοιπόν, αρχικά είχε γίνει η εκτίμηση ότι η χρηματοοικονομική κρίση ήταν κατά κύριο λόγο Δυτικό φαινόμενο και πως οι επιπτώσεις της στην Ανατολή θα είναι περιορισμένες. Μάλιστα, επικρατούσε η άποψη ότι ιδιαίτερα η Κίνα, αλλά και ορισμένες ακόμα αναδυόμενες αγορές θα μπορούσαν, λόγω της ανάπτυξής τους, να διαδραματίσουν ρόλο σταθεροποιητή, ικανό να αντισταθμίσει τη χρηματοπιστωτική αταξία (Aglietta, 2009).

Όσο όμως η κρίση μεγάλωνε, τόσο διαφαινόταν ότι τα πράγματα δεν πορεύονταν σε αυτή την κατεύθυνση. Πολλές, αν όχι όλες οι αναδυόμενες χώρες δεν μπόρεσαν να ξεφύγουν από τη χρηματοοικονομική καταιγίδα που είχε πλήξει την Αμερική και την Ευρωπαϊκή ήπειρο. Οι πρώτες που επλήγησαν ήταν οι πιο εύθραυστες οικονομίες, εκείνες που είχαν δανειστεί σε ξένο νόμισμα με τη μεσολάβηση των δυτικών τραπεζών, προκειμένου να εξασφαλίσουν την ανάπτυξή τους. Αυτό ίσχυσε και στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, καθώς τα τραπεζικά τους συστήματα ήταν πλήρως εξαρτημένα από τις δυτικές τράπεζες, ιδιαίτερα τις Αμερικανικές επενδυτικές τράπεζες, αλλά και τις Ισπανικές με αποτέλεσμα μέχρι και σήμερα, χώρες όπως η Αργεντινή και το Μεξικό να βρίσκονται αντιμέτωπες με μεγάλες δυσκολίες. Τέλος, οι αναδυόμενες χώρες πλήττονται από την κρίση και για έναν ακόμα λόγο.

Αν η κρίση έλαβε αυτή την πλανητική επέκταση, αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι η φάση της ευφορίας της πιστωτικής επέκτασης υπήρξε ταυτόχρονα φάση ιδιαίτερα

ισχυρής νομισματικής επέκτασης σε ορισμένες αναδυόμενες αγορές, όπως η Κίνα και άλλες πετρελαιοπαραγωγές χώρες που εξήγαγαν τις αποταμιεύσεις τους. Καθώς τα νομίσματά τους είχαν ρυθμιζόμενη ισοτιμία έναντι του δολαρίου, προκειμένου να διατηρηθεί αυτή η ισοτιμία, η οποία εξασφάλιζε ταχύρρυθμη ανάπτυξη ωθούμενη από τις εξαγωγές, οι Κεντρικές Τράπεζες απορροφούσαν δολάρια που τους τα πουλούσαν οι εξαγωγείς.

Έτσι, η ταχύρρυθμη ανάπτυξη αυτών των χωρών συνέβαλε στην απογείωση των τιμών του αργού πετρελαίου, όπως και των πρώτων υλών που χρειάζονταν οι βιομηχανίες στις χώρες αυτές προκειμένου να λειτουργήσουν. Καθώς οι μεγάλοι εξαγωγείς βιομηχανικών προϊόντων, κυρίως η Κίνα, εισήγαγαν πρώτες ύλες σε μεγάλες ποσότητες, οι τιμές των πρώτων υλών και ιδίως του πετρελαίου απογειώθηκαν στα ύψη, με την κερδοσκοπία να επιτείνει αυτή την εξέλιξη.

Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μιας πληθωριστικής εξάρσης, που ήταν ισχυρότερη στις αναδυόμενες οικονομίες, οι οποίες παρουσίαζαν μικρότερη εξοικονόμηση ενέργειας και ήταν περισσότερο εξαρτημένες από τα αγροτικά προϊόντα απ' ό,τι οι ανεπτυγμένες χώρες. Έτσι, προκειμένου να τιθασευτεί η ρευστότητα και να συγκρατηθεί ο πληθωρισμός, οι αναδυόμενες χώρες της Ασίας αποδέχθηκαν ανατίμηση των νομισμάτων τους, αφότου η χρηματοπιστωτική κρίση εκδηλώθηκε στις Η.Π.Α. (Aglietta, 2009).

1.3 ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2008

Αρχικά η κρίση οφείλεται στο γεγονός ότι δεν έλαβαν υπόψιν οι περισσότεροι έξυπνοι άνθρωποι τους κινδύνους που μπορεί να προέρχονταν από αυτή. Η βρετανική ακαδημία ήταν αυτή που απεύθυνε με επιστολή το ερώτημα στην βασίλισσα γιατί δεν προβλέφθηκε κάτι τέτοιο. Η απάντηση ήταν ότι επρόκειτο για μια φούσκα η οποία προβλεπόταν να δημιουργήσει έναν άλλον κόσμο και συνέβη το αντίθετο.

Όμως αποχρώσεις ενδείξεις της βαριάς οικονομικής ήττας που θα ερχόταν αποτελούσε στις Ηνωμένες Πολιτείες το χρέος του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος, το οποίο και ανερχόταν από το 22% του 1981, στο 198% του ΑΕΠ το 2008, ενώ τα

αμερικανικά νοικοκυριά έβλεπαν το ποσοστό του χρέους τους να ανέρχεται από το 66% του ΑΕΠ το 1997 στο 100% μετά από μια δεκαετία. Γενικότερα το 2008 το συνολικό χρέος των ΗΠΑ ξεπέρασε το 350% του ΑΕΠ . Ενώ στην Βρετανία, το City του Λονδίνου είχε χρέος δύομιση φορές περισσότερο από το Βρετανικό ΑΕΠ .³

Ωστόσο η απάντηση των οικονομολόγων στην κρίση ήταν ότι η Κρίση δεν θα επέλθει γιατί δεν είχε φανεί ακόμη. Το πιο σημαντικό σ' αυτή την ιστορία ήταν ότι οι οικονομολόγοι πίστευαν πως είχαν βρει μια μαγική συνταγή πλουτισμού η οποία θα επέφερε κέρδη πιο πολλά στους ίδιους. Αυτό στο οποίο είχαν πειστεί ήταν ότι η χρηματοπιστωτική καινοτομία είχε καταφέρει να αφαιρεί τον κίνδυνο από το ίδιο το σύστημα, και το νέο έτσι χρέος μπορούσε να συσσωρεύεται επ' άπειρον χωρίς να υπάρχει άμεσος κίνδυνος ενός Κράχ. Γι' αυτό πείστηκαν από το γεγονός ότι οι τράπεζες παλαιότερα ενέκριναν δάνειο για παράδειγμα ενός ακινήτου αλλά αντιμετώπιζε άμεσα τον κίνδυνο μιας απειλής λόγω μη αποπληρωμής. Έτσι ζητούσε από τον πελάτη εχέγγυα και δεν έδινε για παράδειγμα πάνω από 60% της αξίας του ακινήτου της. Ουσιαστικά πείστηκαν από μια διάχυση των δανείων, και σε περίπτωση που δανειολήπτης δεν πλήρωνε τελικά το χρέος του στην τράπεζα, εκείνη μπορούσε να το απορροφήσει γιατί ο κίνδυνος έχει φύγει από τα βιβλία της. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε κάτι νέο στον χρηματοπιστωτικό τομέα ένα νέο δόγμα στο οποίο όποιος τολμούσε να μην γίνει μέλος του τότε δεν έπρεπε να είναι χρηματιστηριακός υπάλληλος ή παίκτης χρηματαγορών. Κάπως έτσι προέκυψε το Κραχ του 2008 όπου οι κίνδυνοι θεωρούνταν ακίνδυνοι.⁴

Η δεύτερη ερμηνεία της Κρίσης ήταν ότι, ξαφνικά οι τράπεζες πλούτισαν πέρα από το κανονικό όταν από το 1932 και μετά, ήταν υποχρεωμένες να κρατάνε ένα ποσοστό του κεφαλαίου τους, να μην δανείζουν χρήματα αν κάτι δεν πάει καλά και δεν αποπληρωθούν να έχουν ωστόσο χρήματα για να κάνουν τις συναλλαγές τους. Μετά το 1929, οι τράπεζες λειτουργούσαν περιοριστικά όσον αφορά το ποσοστό κεφαλαιοποίησης που σημαίνει ότι για κάθε 100 ευρώ που είχαν στα χέρια τους έπρεπε να κρατούν ένα ποσό 8 ευρώ για παράδειγμα. Τα CDO όμως αξιολογούνταν με AAA και θεωρούνταν ισότιμα με χαρτονομίσματα ίσης αξίας με τέτοιο τρόπο ώστε οι τράπεζες να διατηρούν τα CDO που αγόραζαν χωρίς να τα συμπεριλαμβάνουν στους υπολογισμούς των κεφαλαιοποιήσεων τους. Ουσιαστικά τα

---

³ Γιάννης Βαρουφάκης Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος σελ.30-31 εκδ. Λιβάνη

⁴ Γιάννης Βαρουφάκης ,Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, σελ.35 εκδ. Λιβάνη

CDO ήταν εργαλεία που σκοπό είχαν να παραβιάζουν τους κανόνες που σκοπό τους είχαν να σώσουν τις τράπεζες από τον ίδιο τους τον εαυτό. Κι έτσι όταν το 2008 το τραπεζικό σύστημα κατέρρευσε οι αρχές βρήκαν στα ταμεία των τραπεζών CDO των οποίων η αξία είχε εξαφανιστεί. Επιπλέον αντί να τα κρατούν τα έδιναν στην Κεντρική Τράπεζα ως εγγυήσεις και για δάνεια που μπορούσαν να τα χρησιμοποιήσουν όπως ήθελαν. Είτε να δανείζουν σε άλλες τράπεζες ή και να αγοράζουν κι άλλα, CDO.

Με αυτόν τον τρόπο τα CDO λειτούργησαν ως μια ανοιχτή πρόσκληση για να τυπώνει χρήμα ο κάθε τραπεζίτης. Τα CDO έτσι είχαν χαρακτηριστεί ως όπλα μαζικής καταστροφής ,καθώς όσο περισσότερο δανείζονταν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα για να αγοράζουν CDO τόσο περισσότερα χρήματα κέρδιζαν.

Αυτό που ουσιαστικά ονειρεύονταν οι τραπεζίτες ήταν να δημιουργηθούν οι συνθήκες ύπαρξης για παράδειγμα ενός , ATM στο σαλόνι τους το οποίο θα τους έδινε χρήματα χωρίς να χρεώνονται.⁵

Η τρίτη ερμηνεία της κρίσης, ήταν η απληστία που μέχρι τότε επικρατούσε στους ανθρώπους. Οι άνθρωποι από την φύση τους είναι τέτοιοι που μπορούν για το κέρδος, να κλέβουν να ληλατήσουν και ούτω καθεξής, με σκοπό πάντοτε τον πλουτισμό. Η κατάρρευση που προέρχεται μέσα από τις κρίσεις είναι πολλές φορές αναπόφευκτη γιατί ο άνθρωπος ακολουθεί αυτή την τάση. Έπρεπε λοιπόν, να υπάρχει μια λύση που ως Λεβιάθαν θα ενέκυπτε επάνω στον άνθρωπο και θα τον καθοδηγούσε στο να μη πράξει λανθασμένα. Αυτός ο προστάτης ήταν ένα ρυθμιστικό πλαίσιο, το οποίο έπαιξε ρόλο να επιβάλλει περιορισμούς στην απληστία, και να εξαναγκάσει τους τραπεζίτες να συμπεριφέρονται εντός κανόνων. Τέτοιο παράδειγμα είναι ο νόμος Glass-Steagall του 1933 που απαγόρευε στους τραπεζίτες να στοιχηματίζουν τα χρήματα των καταθετών τους.

Όμως το 1970 άρχισε η ανατροπή αυτών των νόμων, καθώς αυτό το σύστημα υποχωρούσε σταθερά εξαιτίας της πίεσης του χρηματοπιστωτικού ελέγχου στους πολιτικούς.⁶

Οι ενέργειες του Greenspan τον έφεραν σε σημείο να θεωρείται σωτήρας πολλές φορές της κατάρρευσης των χρηματοπιστωτικών αγορών επειδή έδινε άμεσα λύση

---

⁵ Γιάννης Βαρουφάκης ,Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, σελ.36-39 εκδ. Λιβάνη

⁶ Γιάννης Βαρουφάκης ,Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, σελ.41-42 εκδ. Λιβάνη

μέχρι και το 2006 όποτε και συνταξιοδοτήθηκε. Αυτό που έκανε ο Greenspan ήταν να παραμένει πιστός στην συνταγή του, και όταν έσκαγε μια φούσκα αμέσως ο ίδιος μείωνε τα επιτόκια και γέμιζε τις αγορές με ρευστό έως το 2008 όταν και αποχώρησε από την Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα τη Fed, όταν αυτή η συνταγή σταμάτησε πλέον να λειτουργεί⁷.

Η τέταρτη ερμηνεία που δίνεται για την κρίση είναι η αγγλοκελτική ασθένεια με την έννοια ότι το 2008 όταν η Wall Street και το City του Λονδίνου κατέρρεαν, οι Γάλλοι Γερμανοί και Ολλανδοί θεωρούσαν ότι η τιμωρία των Αγγλοκελών ήταν δίκαιη. Η κρίση με την σειρά της μετανάστευσε στην Ευρώπη, και ήταν κάτι πολύ χειρότερο απ' ότι προέβλεπαν.

1.4 Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η μακροοικονομική σύμφωνα με τον Τζόρτζ Λούκας αποτελούσε την λύση στο πρόβλημα της Μεγάλης Ύφεσης. Δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην μακροχρόνια οικονομική μεγέθυνση. Άλλος που υποστήριζε ότι η Κρίση είχε ουσιαστικά λυθεί ήταν και ο Μπεν Μπερνάκι ο οποίος ήταν καθηγητής στο Πρίνστον με υπηρεσία στην Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα. έλεγε ότι η μακροοικονομική είχε λύσει το πρόβλημα του οικονομικού κύκλου και ότι ήταν ενόχληση πρωτίστως παρά θέμα προτεραιότητας.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ενώ η κρίση του 2008 έμοιαζε πολύ με εκείνη του 1930 το περίεργο είναι ότι επεκτάθηκε και στην Ιαπωνία την δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία του κόσμου⁸.

Ωστόσο ένα άλλο καθεστώς αυτό του Σοβιετικού είχε ήδη καταρρεύσει χωρίς να ανακαλυφθεί ο τρόπος με τον οποίο έγινε κάτι τέτοιο. Αποτελεί γρίφο ότι έτσι αθόρυβα κατέρρευσε η ένωση. Ίσως το συγκεκριμένο καθεστώς να υπονομεύτηκε σταδιακά και με τέτοιον τρόπο από την πεισματική άρνηση του καπιταλισμού να δείξει τον κατάλληλο βαθμό παρακμής. Η άνοδος του οικονομικού επιπέδου της

⁷ Γιάνης Βαρουφάκης, Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, σελ.45 εκδ. Λιβάνη

⁸ Πωλ Κρούγκμαν, Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της Ύφεσης, Αθήνα, 2009 σελ 39-40

ασιατικής καπιταλιστικής κοινωνίας υπονόμωσε σε τέτοιο σημείο το ηθικό του σοβιετικού καθεστώτος. Ο πόλεμος επίσης στο Αφγανιστάν ήταν εκείνος που εξάντλησε τον σοβιετική άμυνα και την οικονομική της δύναμη, αλλά και η αδυναμία της Σοβιετική ένωσης να ανταγωνιστούν τους εξοπλισμούς του Ρόναλντ Ρέιγκαν.⁹

Τα αποτελέσματα δεν άργησαν να φανούν σε ολόκληρο τον κόσμο κι όλα αυτά ήταν υπέρ της πολιτικής και ιδεολογικής κυριαρχίας του καπιταλισμού. Αυτό όμως που άλλαξε ήταν ότι άνθρωποι που παλαιότερα ζούσαν σε μαρξιστικά καθεστώτα, τώρα έγιναν πολίτες κρατών που ήταν πρόθυμοι να δώσουν μια ευκαιρία στην αγορά.

Τελικώς η ταπεινωτική αποτυχία της Σοβιετικής Ένωσης κατέστρεψε το σοσιαλιστικό όνειρο. Για ενάμιση περίπου αιώνα ο σοσιαλισμός υπηρέτησε αυτούς που αντιμετώπιζαν πρόβλημα από τις αγοραίες οικονομίες. Σήμερα μετά από το 1917 τα δικαιώματα των ιδιοκτησιών αλλά και οι ελεύθερες αγορές θεωρούνται θεμελιώδεις αρχές αλλά οι δυσάρεστες πλευρές του συστήματος αγοράς όπως η ανεργία, η αδικία και άλλα γίνονται αποδεκτά.¹⁰

1.5 ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΤΟΥ 2008

Η χρηματοοικονομική κρίση ξεκίνησε ουσιαστικά από την αμερικάνικη οικονομία με την κατάρρευση της αμερικάνικης πολυεθνικής εταιρίας Lehman Brothers στις 15 Σεπτεμβρίου του 2008, επηρεάζοντας αρχικά την καρδιά του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Έπειτα, το παγκόσμιο χρηματοοικονομικό σύστημα εισήλθε σε μια φάση διαρκούς αποσταθεροποίησης, γενικευμένης αποστροφής στην ανάληψη κινδύνου των τραπεζικών συστημάτων, υποτίμησης της αξίας των περιουσιακών στοιχείων και γενικώς απειλής της σταθερότητας του τραπεζικού συστήματος. Η κρίση προχώρησε άμεσα στην πραγματική οικονομία των Η.Π.Α και του υπόλοιπου κόσμου επηρεάζοντας τις επενδύσεις, το εμπόριο, την απασχόληση, την κατανάλωση και το βιοτικό επίπεδο.

---

⁹ Πωλ Κρούγκμαν, Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της Ύφεσης, Αθήνα, 2009 σελ 41

¹⁰ Πωλ Κρούγκμαν, Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της Ύφεσης, Αθήνα, 2009 σελ 44

Η χρηματοοικονομική κρίση σαφώς και δεν μπορεί να αποδοθεί σε μία μόνο αιτία, καθώς προήλθε από συνδυασμό παραγόντων, πολλοί από τους οποίους επηρέαζαν και επέτειναν τη δυναμική των υπολοίπων. Οι παράγοντες αυτοί είναι οι εξής¹¹:

- 1) Οι παγκόσμιες μακροοικονομικές ανισοροπίες μεταξύ των χωρών του πλανήτη, όσον αφορά στην εσωτερική τους αποταμίευση και επένδυση: Οι ανισοροπίες εκδηλώθηκαν με υψηλά ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών στις Η.Π.Α. και υψηλά πλεονάσματα των χωρών της Ασίας, ιδιαίτερα της Κίνας. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε σε ενίσχυση του δανεισμού και της ρευστότητας των Η.Π.Α., αλλά και στη συγκράτηση του πληθωρισμού. Τα χαμηλά πραγματικά επιτόκια, στη συνέχεια, έδωσαν ώθηση σε υπάρχουσες ανισοροπίες του χρηματοοικονομικού τομέα, όπως η φούσκα των ακινήτων. Για τους δικούς τους λόγους η κάθε μία, ούτε η Ιαπωνία (χαμηλή εγχώρια ζήτηση), ούτε η Ευρωπαϊκή Ένωση (προβλήματα ανταγωνιστικότητας) μπόρεσαν να παρέμβουν αποτρεπτικά.
- 2) Η φούσκα των ακινήτων στις Η.Π.Α.: Ο τιμές των ακινήτων, από το 2001 ξεκίνησαν μια ανοδική πορεία, η οποία αν και προβλημάτισε αρκετούς αναλυτές, αφέθηκε ελεύθερη να εξαπλωθεί. Κάποιοι αναλυτές δικαιολογούσαν την άνοδο των τιμών των ακινήτων ως άνοδο της ποιότητας των κατοικιών. Η άνοδος των τιμών των κατοικιών σταμάτησε στα μέσα τους 2006 και έκτοτε οι τιμές άρχισαν να πέφτουν και να σταθεροποιούνται περίπου τον Απρίλιο του 2009. Η πτώση αυτή, η οποία διήρκεσε για περίπου τρία χρόνια, απελευθέρωσε τις δυνάμεις της κρίσης. Αποτέλεσμα της πτώσης των τιμών των κατοικιών ήταν η καθυστέρηση της πληρωμής των δόσεων των νοικοκυριών προς τις τράπεζες. Κάποια νοικοκυριά αντιλήφθηκαν ότι η αξία της κατοικίας, που πρόσφατα αγόρασαν, έπεσε κάτω από την αξία του δανείου τους και πως ήταν πιο συμφέρον να παραδώσουν τα κλειδιά στη τράπεζα και να φύγουν. Έτσι, η χρεοκοπία των νοικοκυριών οδήγησε σε μειωμένες εισροές στα ταμεία των τιτλοποιημένων δανείων. Καθοριστικός παράγοντας στη δημιουργία της αρχικής φούσκας των ακινήτων στις Η.Π.Α. ήταν η ραγδαία αύξηση των δανείων μειωμένης εξασφάλισης (subprime

---

¹¹ Χαρδούβελης Γ. (2009), «Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας», Eurobank EFG Economic Research: Η κρίση του 2007-2009: τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Vol. 4, No 8, pp 19-43 59 3.

mortgage), χωρίς την αποδεδειγμένη τραπεζική εγκράτεια και τον έλεγχο πιστωτικού κινδύνου.

- 3) Το δόγμα της αποτελεσματικής αγοράς και των ορθολογικών προσδοκιών: Το δόγμα αυτό, σε συνδυασμό με τα χαμηλά επιτόκια εκείνη την εποχή, οδήγησε σε ακραίες συμπεριφορές. Χωρίς να τιμολογούν σωστά τον κίνδυνο, τα χρηματοοικονομικά ιδρύματα οδηγήθηκαν σε ρισκοκίνδυνες επενδύσεις. Παράδειγμα αποτελεί η νέα κερδοσκοπική κουλτούρα του τραπεζικού τομέα, που έχει ως βάση την γένεση προσόδων. Άλλο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν και οι πολύπλοκες και αδιαφανείς μορφές των τιτλοποιήσεων, που επικράτησαν τη δεκαετία του 2000, όπως τα CDOs-Collateralized Debt Obligations, τα CDSs-Credit Default Swaps κ.ά. Οι επενδυτές, οι οποίοι αγόραζαν τους πολύπλοκους και υπέρ- βαθμολογημένους τίτλους πιθανόν και να γνώριζαν αλλά αψήφησαν τον κίνδυνο που αντιμετώπιζαν. Άλλωστε, η εξασφάλιση απόδοσης με ανορθολογικό τρόπο αγνοώντας το ρίσκο, δηλαδή η απληστία, ήταν στο πνεύμα της εποχής.
- 4) Η ενδογενής γένεση ρίσκων: Η ενδογενής γένεση ρίσκων είναι ο τέταρτος σημαντικός παράγοντας και αυτός που θα επηρεάσει το μέλλον της εποπτείας του χρηματοοικονομικού χώρου. Άλλωστε, ο συστημικός κίνδυνος που εμφανίστηκε στην κρίση ανέδειξε ότι η προηγούμενη επιμονή των εποπτικών αρχών στον περιορισμό του κινδύνου ανά τράπεζα ή χρηματοπιστωτικό ίδρυμα είναι ανεπαρκής. Είναι απαραίτητη μια συνολικότερη σκιαγράφηση του κινδύνου όλου του χρηματοοικονομικού συστήματος καθώς το σύστημα δεν είναι αναγκαστικά ασφαλές, όταν απλώς τα επιμέρους συστατικά του είναι ασφαλή.
- 5) Η υψηλή μόχλευση: Υψηλή μόχλευση σημαίνει λιγοστά ίδια κεφάλαια και υψηλός δανεισμός σε σχέση με το ενεργητικό ενός χρηματοοικονομικού ιδρύματος. Υψηλή μόχλευση, όπως αναφέρθηκε παραπάνω υπήρχε στα νοικοκυριά, η οποία ευθύνεται εν μέρει και για τη μεγάλη άνοδο των τιμών των κατοικιών. Υψηλή μόχλευση είχαν και οι επενδυτικές τράπεζες, κυρίως των Η.Π.Α., αλλά και άλλων χωρών. Η υψηλή μόχλευση με βραχυχρόνιο δανεισμό υπήρξε η αιτία της γρήγορης μετάδοσης της κρίσης από την αγορά των δανείων subprime στις αγορές πολλών άλλων περιουσιακών στοιχείων. Όταν οι τιμές των περιουσιακών στοιχείων, στα οποία είχαν επενδύσει οι επενδυτικές τράπεζες, άρχισαν να πέφτουν και οι αγορές αντιλήφθηκαν την

κεφαλαιακή απώλεια των δανεισμένων επενδυτικών τραπεζών, τότε αρνήθηκαν ή και δυσκόλεψαν την ανανέωση της βραχυχρόνιας χρηματοδότησης, αναγκάζοντας έτσι τις επενδυτικές τράπεζες να προβαίνουν σε περαιτέρω πωλήσεις άλλων περιουσιακών στοιχείων, οι οποίες με τη σειρά τους πίεζαν τις τιμές των περιουσιακών στοιχείων ακόμα περισσότερο προς τα κάτω.

Έτσι λοιπόν, η χρηματοοικονομική κρίση που ξεκίνησε το καλοκαίρι του 2007, είχε πολλές αιτίες όπως αναφέρθηκαν παραπάνω. Έσπειρε τον πανικό και τον φόβο, με αποτέλεσμα να σταματήσουν να λειτουργούν πολλές αγορές χρήματος και κεφαλαίου. Η χρηματοοικονομική κρίση μεταφέρθηκε στην πραγματική οικονομία όταν οι τράπεζες, λόγω έλλειψης κεφαλαίων και ρευστότητας, μείωσαν τις πιστώσεις προς τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις.

Μετά την κατάρρευση της Lehman Brothers, κατέρρευσε το διεθνές εμπόριο και η παραγωγή των χωρών διεθνών. Όλες οι χώρες, ανεξάρτητα από την οικονομική πολιτική που είχαν ακολουθήσει στο παρελθόν, επηρεάστηκαν, διότι όλες οι οικονομίες είναι διεθνοποιημένες. Η κρίση, που βιώνουμε μέχρι και σήμερα, οδήγησε σε ραγδαία άνοδο των τιμών του πετρελαίου, σε άνοδο των επιτοκίων και σε ανεξέλεγκτη άνοδο των τιμών των τροφίμων με αποτέλεσμα την έξαρση των πληθωριστικών πιέσεων και την επιβράδυνση του ρυθμού ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας και ιδιαίτερα στις Η.Π.Α. και τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο μέλλον, όταν η παγκόσμια οικονομία βρει τη νέα ισορροπία της, οι ρυθμοί ανάπτυξης αναμένονται χαμηλότεροι σε σχέση με το παρελθόν (πριν από την κρίση που βιώνουμε). Τα πραγματικά επιτόκια θα είναι υψηλότερα, τα υπερχρεωμένα κράτη θα πρέπει να ακολουθήσουν περιοριστική δημοσιονομική πολιτική και οι Αμερικανοί καταναλωτές, που στο παρελθόν τόνωναν τις εξαγωγές πολλών χωρών, θα αποταμιεύσουν περισσότερο.

1.6 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Η πραγματική οικονομία, από το σοκ που προκαλεί μια χρηματοοικονομική κρίση, πάντοτε δοκιμάζεται, είτε περισσότερο μακροπρόθεσμα είτε λιγότερο. Δύο είναι οι άμεσες συνέπειες. Αρχικά, η προσφορά πιστώσεων εκ μέρους των τραπεζών γίνεται σπανιότερη με αποτέλεσμα την αύξηση του κόστους χρήματος. Έπειτα, οι δανειολήπτες βλέπουν τα στοιχεία του ενεργητικού τους να χάνουν απότομα αξία, με αποτέλεσμα να αδυνατούν να εξοφλήσουν τα δάνεια που έχουν λάβει. Αυτή η βλάβη του χρηματοπιστωτικού συστήματος, η οποία τραυματίζει τόσο τους δανειστές όσο και τους δανειολήπτες, έχει ως περαιτέρω συνέπεια την ανακοπή της ανάπτυξης και ενδεχομένως οικονομική κάμψη, δηλαδή, αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Σε αυτή την περίπτωση, μπαίνουμε σε φάση απομείωσης του δανεισμού (Aglietta, 2009).

Κατά την πρώτη εκδήλωση της τρέχουσας χρηματοοικονομικής κρίσης, ο χρηματοπιστωτικός σεισμός αποδείχθηκε ιδιαίτερα έντονος, καθώς οι τράπεζες είχαν προσχωρήσει στην ευφορία της εποχής και τα χρέη είχαν συσσωρευτεί.

Σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και την πρώτη του μελέτη για την έξοδο από την κρίση (IMF, 2009)¹², η σημερινή κρίση τραυματίζει το τραπεζικό σύστημα, και ως εκ τούτου υποχρεώνει τα πιστωτικά ιδρύματα να ξαναχτίσουν τους ισολογισμούς τους. Η κρίση κατά μέσο όρο έχει διάρκεια από τρία έως τέσσερα χρόνια. Βέβαια, ακόμα και σήμερα, οκτώ χρόνια μετά την έναρξη της κρίσης, η παγκόσμια οικονομία βρίσκεται σε περίοδο ισχυρής οικονομικής επιβράδυνσης ή ύφεσης. Βέβαια, η διάρκεια της εξόδου από την κρίση διαφέρει από χώρα σε χώρα και εξαρτάται από την αποτελεσματικότητα των απαντήσεων που θα δώσει η οικονομική πολιτική, τόσο για να επιτευχθεί η ανακεφαλαίωση των τραπεζών, όσο και για να στηριχθεί η ζήτηση με υποκατάσταση των ιδιωτικών συντελεστών της οικονομίας.

Πλέον, λοιπόν, η χρηματοοικονομική κρίση έχει αλλάξει όλη τη φιλοσοφία και τη λειτουργία της πραγματικής οικονομίας. Οι πιστώσεις που χορηγούν σήμερα οι

---

¹² http://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2009/eng/pdf/ar09_eng.pdf, Πρόσβαση 20.05.2015

τράπεζες είναι ακριβότερες και σπανιότερες, με αποτέλεσμα να παρατηρείται εντονότερη χρηματοπιστωτική επιβάρυνση των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών, τα οποία περιορίζουν τις δαπάνες τους και συγκρατούν την τρέχουσα κατανάλωσή τους. Η επιβράδυνση αυτή είναι σήμερα ταχύτερη και εντονότερη, καθώς η αύξηση των τιμών των πρώτων υλών από το 2008 έως σήμερα (από το πετρέλαιο έως τα είδη διατροφής) έχει προκαλέσει μείωση της αγοραστικής δύναμης των νοικοκυριών και υποχώρηση των εισοδημάτων τους και έτσι η αρνητική αλυσίδα βρίσκεται συνεχώς σε κίνηση.

Τέλος, η μείωση των κερδών των επιχειρήσεων, που βρίσκονται ήδη χρεωμένες προτού εκδηλωθεί η κρίση, σε συνδυασμό με τις πτωτικές τάσεις των διεθνών χρηματιστηρίων, κινδυνεύει να αποβεί θανατηφόρα για την επιβίωσή τους σε αυτή τη δύσκολη οικονομική συγκυρία που διανύουμε. Οι επιχειρήσεις αναγκάζονται να προβούν σε μαζικές απολύσεις προσωπικού, με αποτέλεσμα την αύξηση της ανεργίας και τη μείωση της κατανάλωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο – Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ

2.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

Το δημόσιο χρέος ορίζεται ως η ονομαστική αξία του συνόλου των ακαθάριστων υποχρεώσεων της γενικής κυβέρνησης, στο τέλος του έτους (εξαιρούνται τα χρηματοοικονομικά στοιχεία του ενεργητικού που βρίσκονται στην κατοχή της γενικής κυβέρνησης).¹³

Στην πραγματικότητα, είναι η επέκταση των προσωπικών χρεών, δεδομένου ότι τα άτομα αποτελούν την ροή εσόδων για την κυβέρνηση. Το δημόσιο χρέος συσσωρεύεται με τον καιρό, όταν η κυβέρνηση ξοδεύει περισσότερα χρήματα από ό, τι εισπράττει σε φορολογία.

Επίσης κατέχεται από οποιοδήποτε διοικητικό επίπεδο (κεντρική κυβέρνηση, ομοσπονδιακή κυβέρνηση, δημοτική ή τοπική). Οι κυβερνήσεις για να καλύψουν το ετήσιο δημοσιονομικό έλλειμμα (η διαφορά μεταξύ των εσόδων και των δαπανών της κυβέρνησης) δανείζονται από την έκδοση κινητών αξιών, κρατικά χρεόγραφα και γραμμάτια.

---

¹³ Koumparoulis, D., (2006), European Fiscal Policy and Economic Growth: The Neoclassical Economic Theory in the Case of Greece, MPRA Paper No. 44310, posted 9., p. 24-25. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R3605:EL:HTML>, Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 3605/93 του Συμβουλίου της 22ας Νοεμβρίου 1993 για την εφαρμογή του πρωτοκόλλου σχετικά με τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος το οποίο προσαρτάται στη συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας - Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 332 της 31/12/1993 σ. 0007 - 0009, Ανάκτηση από: EUR – Lex. http://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/2012_1_194/full.html, Ο Περί της Ρύθμισης του Μεσοπρόθεσμου Δημοσιονομικού Πλαισίου και Δημοσιονομικών Κανόνων Νόμος του 2012 (194(I)/2012), Ανάκτηση από: Παγκύπριο Δικηγορικό Σύλλογο. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Government_finance_statistics/e#.CE.9.F.CF.81.CE.B9.CF.83.CE.BC.CF.8C.CF.82_.CF.84.CF.89.CE.BD_.CE.BA.CF.8D.CF.81.CE.B9.CF.89.CE.BD_.CE.B4.CE.B5.CE.B9.CE.BA.CF.84.CF.8E.CE.BD, Στατιστικές Δημόσιων Οικονομικών, Ανάκτηση από: Eurostat.

Οι χώρες που είναι φερέγγυες δανείζονται από υπερεθνικά όργανα. Όπως με όλα τα χρέη, έτσι και στο δημόσιο χρέος που προκαθορίζεται μπορεί να αθετηθεί. Στην περίπτωση των εθνών που αθετούν το χρέος τους, τα πράγματα γίνονται περίπλοκα. Οι υπερεθνικές οργανώσεις, και κυρίως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, έχουν μεγάλη δύναμη που τους χορήγησε η διεθνής κοινότητα για να εξασφαλίσουν ότι τα έθνη δεν θα αθετήσουν το χρέος τους, και για να πάρουν τον έλεγχο διάφορων οικονομικών ζητημάτων.

2.2 ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ

1) Καθαρό και ακαθάριστο δημόσιο χρέος

Το ακαθάριστο χρέος περιλαμβάνει το σύνολο των υποχρεώσεων του δημοσίου. Η έννοια του είναι βασική γιατί σχετίζεται άμεσα με το ύψος των δαπανών εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους (κυρίως χρεολύσια και τόκοι), οι οποίες αποτελούν μια από τις βασικότερες πτυχές του προβλήματος του δημόσιου χρέους (Βαβούρας, 1993).

Το καθαρό χρέος προκύπτει από την αφαίρεση των διαθεσίμων, των ρευστών και καταθέσεων όψεως - προθεσμίας, των δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών από το ακαθάριστο χρέος (Στουρνάρας, 1991).

2) Εσωτερικό και εξωτερικό δημόσιο χρέος

Ανάλογα με την προέλευση του, το δημόσιο χρέος διακρίνεται σε εσωτερικό, έναντι δανειστών στο εσωτερικό της χώρας και εξωτερικό, οφειλόμενο σε ξένους δανειστές.

❖ Εξωτερικό δημόσιο χρέος.

Το εξωτερικό χρέος είναι το συνολικό χρέος μιας χώρας που οφείλεται σε ξένους πιστωτές. Οι οφειλέτες μπορεί να είναι η κυβέρνηση, επιχειρήσεις ή νοικοκυριά. Επίσης περιλαμβάνει χρήματα που οφείλονται σε ιδιωτικές τράπεζες, άλλες κυβερνήσεις, ή τα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και Παγκόσμια Τράπεζα. Πολλές χώρες έχουν υψηλό εξωτερικό χρέος, με τις Ηνωμένες Πολιτείες συνήθως στην κορυφή της λίστας, ωστόσο οι χώρες με ισχυρή οικονομία μπορούν να διαχειριστούν το χρέος χωρίς να συντρέξει κανένας κίνδυνος. Σε αντίθεση, τα έθνη που έχουν αδύναμη οικονομία δυσκολεύονται να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που δημιουργούνται από το ύψος του χρέους θέτοντας σε κίνδυνο την οικονομία τους. (Μπάρμπας, 2011)

Συνήθως, το ξένο χρέος είναι υπό μορφή συναλλάγματος. Όλα τα ποσά που καταβάλλονται για τον τόκο, τις αμοιβές και άλλες δαπάνες που αφορούν το χρέος είναι επίσης σε αυτό το νόμισμα. Για τις χώρες με τα ισχυρά νομίσματα, αυτό δεν

δημιουργεί σημαντική απειλή δεδομένου ότι θα είναι σε θέση να εξάγουν επιτυχώς αγαθά και υπηρεσίες ούτως ώστε να κερδηθούν τα χρήματα που απαιτούνται για να ξεπληρώσει το χρέος.

Ωστόσο μερικά κράτη έχουν αδύναμη οικονομία, που συνοδεύεται συχνά από μια πτώση στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα το χρέος να θεωρείται μη βιώσιμο, αφού δεν μπορούν να παρέχουν αρκετά αγαθά και υπηρεσίες για να καρπωθούν τα κεφάλαια που χρειάζονται για να εξοφλήσουν το χρέος.

Η αύξηση στο εξωτερικό χρέος προκαλεί ανησυχία σε μερικές χώρες. Μερικά έθνη έχουν τόσο υψηλά ποσοστά χρέους, όπου είναι αναγκαία η διαπραγμάτευση πτώχευσης και χρέους για να αντιμετωπίσει το ζήτημα που δεν μπορεί να ξεπληρώσει το χρέος υπό τους καθιερωμένους όρους. Το μεγάλο εξωτερικό χρέος για μερικές χώρες θεωρείται ότι είναι ένας παράγοντας που συμβάλλει στην οικονομική κρίση που άρχισε στις αρχές του 2000 σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Ελλάδα.

Οι κυβερνήσεις παρακολουθούν το ξένο χρέος τους και εντεταλμένα όργανα τους παρακολουθούν με προσοχή το συνήθως γνωστό χρέος άλλων εθνών. Αυτές οι πληροφορίες μπορούν να είναι σημαντικές κατά την απόφαση σχετικά με τη συμμετοχή στο δανεισμό, τις εμπορικές συμφωνίες, τα προγράμματα παραγραφής χρέους, και άλλες οικονομικές δραστηριότητες.

❖ Εσωτερικό χρέος

Το εσωτερικό χρέος είναι μια κατηγορία εθνικού χρέους που έχει να κάνει με τα χρήματα που οφείλονται από την κυβέρνηση στους δανειστές που εδρεύουν στην ίδια χώρα (Μπάρμπας, 2011).

Το χρέος περιλαμβάνει τις υποχρεώσεις της εθνικής κυβέρνησης, συμπεριλαμβανομένων των κεφαλαίων που δανείζονται για την εκτύπωση πρόσθετου νομίσματος (Μπάρμπας, 2011). Ενώ πολλά έθνη έχουν κάποιο εσωτερικό χρέος, γίνεται προσπάθεια να εξισορροπήσουν αυτό το τμήμα του συνολικού χρέους με τις υποχρεώσεις που οφείλονται στους δανειστές έξω από τη χώρα. Υπάρχουν οφέλη για το εσωτερικό χρέος από την έκδοση περισσότερου νομίσματος Υπάρχουν οφέλη για το εσωτερικό χρέος από την έκδοση περισσότερου νομίσματος για την κυβέρνηση (Μπάρμπας, 2011).

Λαμβάνοντας υπόψη βασικές θεωρίες της μακροοικονομίας, που συμβαδίζουν με αυτήν την στρατηγική μπορεί να επιτρέψει στην κυβέρνηση τουλάχιστον να αποφύγει μερικώς την αύξηση στον πληθωρισμό που είναι πιθανό να συμβεί όταν τυπώνεται περισσότερο χρήμα και αποδεσμεύεται στην κυκλοφορία. Επιπλέον, το εσωτερικό χρέος που υφίσταται δεν είναι απαραίτητο να χρησιμοποιηθεί για την αγορά των αγαθών και των υπηρεσιών (Μπάρμπας, 2011).

Μια στρατηγική είναι να δανειστούν χρήματα από ιδιώτες δανειστές και να το χρησιμοποιήσουν ως μέσο για τη δημιουργία κινητών αξιών που μπορούν στη συνέχεια να αγοραστούν από επενδυτές. Η κυβέρνηση είναι έπειτα ικανή να παράγει τα κεφάλαια από τις αγορές με σκοπό να εξαλείψει με την πάροδο του χρόνου το χρέος, χρησιμοποιώντας αυτήν την διαδικασία θα επιτρέψει στους επενδυτές να τονώσουν την οικονομία. Ενώ υπάρχουν θετικές πτυχές της μεταφοράς ενός ορισμένου ποσού εσωτερικού χρέους, τα έθνη τείνουν να ελέγξουν τη δραστηριότητα αυτή με προσοχή.

Εάν αυξηθεί το χρέος πέρα από ένα ορισμένο σημείο, λαμβάνουν συνήθως μέτρα για να αποκαταστήσουν την ισορροπία μεταξύ του εξωτερικού και εσωτερικού χρέους, συνήθως αυτό πραγματοποιείται με την τακτοποίηση των υποχρεώσεων και τη μείωση του γενικού χρέους της χώρας. Κάτι τέτοιο τελικά βοηθά στο να διατηρηθεί η οικονομία σταθερή, ενώ επίσης προστατεύει την αξία του νομίσματος της χώρας στην ελεύθερη αγορά.

3) Απεχθές χρέος

Σύμφωνα με τον Καθηγητή Sack, (1927) ο οποίος διατύπωσε για πρώτη φορά την έννοια του απεχθούς χρέους στο Παρίσι, για να ορίσουμε ένα χρέος ως απεχθές πρέπει να υπάρχουν τρεις προϋποθέσεις:

- Τα δάνεια να συμφωνήθηκαν χωρίς τη συγκατάθεση των πολιτών.
- Τα ποσά που εισέρευσαν από τα δάνεια να σπαταλήθηκαν με τρόπο που αντιβαίνει στα συμφέροντα και τις ανάγκες του έθνους.
- Ο πιστωτής να ήταν ενήμερος γι' αυτή την κατάσταση

Απεχθές χρέος είναι μια θεωρία στο διεθνές δίκαιο, σύμφωνα με την οποία ορίζεται ότι είναι το χρέος που συνάπτει ένα δικτατορικό καθεστώς, χωρίς να λαμβάνει υπόψη

το πραγματικό συμφέρον του λαού. Το καθεστώς που δημιούργησε το χρέος έχει την αποκλειστική ευθύνη για την αποπληρωμή του. Δηλαδή, αν αυτό χάσει την εξουσία το χρέος ακυρώνεται αυτόματα και το εκάστοτε καθεστώς που ακολουθεί δεν οφείλει να το πληρώσει¹⁴. Στο διεθνές δίκαιο το απεχθές χρέος αποτελεί εξαίρεση από τον γενικό κανόνα σύμφωνα με τον οποίο, οι υποχρεώσεις ενός κράτους έχουν ισχύ και μετά την αλλαγή του καθεστώτος. Σε αντίθεση, στο απεχθές χρέος οι δανειστές μπορούν να έχουν απαιτήσεις μόνο από τα πρόσωπα που είχαν εξουσία στη κυβέρνηση του διδακτορικού καθεστώτος¹⁵.

Σήμερα το πεδίο εφαρμογής του απεχθούς χρέους έχει διευρυνθεί σε σχέση με την διατύπωση που είχε στις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Αρκετοί νομικοί υποστηρίζουν ότι αν συντεθεί χρέος ενάντια στα συμφέροντα του λαού και χωρίς σεβασμό στους δημοκρατικούς κανόνες τότε μπορεί να χαρακτηριστεί ως απεχθές. Ο διακανονισμός για την τακτοποίηση του απεχθούς χρέους πραγματοποιείται από τις χώρες που αφορά. Αυτό γίνεται επειδή δεν υπάρχει κάποιο διεθνές σύστημα ώστε να διεκπεραιώνει αυτά τα θέματα. Όμως, σε περίπτωση που συμφωνήσουν οι χώρες μπορεί να παρέμβει ο ΟΗΕ και να τις βοηθήσει στις διαπραγματεύσεις. (Καραβίτης, 2008)

4) ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΟ, ΜΕΣΟΠΡΟΘΕΣΜΟ ΚΑΙ ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΟ ΧΡΕΟΣ

Η συγκεκριμένη διάκριση αναφέρεται στη διάρκεια αποπληρωμής του χρέους. Οι χώρες ανάλογα με τις δανειακές ανάγκες που έχουν και τους καλύτερους όρους που επιδιώκουν να επιτύχουν επιλέγουν τον κατάλληλο για αυτές χρόνο δανεισμού, ούτως ώστε να μπορέσουν να το αποπληρώσουν εμπρόθεσμα. Έτσι δημιουργείται το βραχυπρόθεσμο και το μεσομακροπρόθεσμο χρέος.¹⁶

¹⁴ <http://www.euretirio.com/2012/02/apexthes-xreos.html>, Απεχθές Χρέος, Ανάκτηση από:

Ευρετήριο Οικονομικών Όρων.

<http://www.contra-xreos.gr/arthra/386-merika-nomika-ereismata.html>, Eric Toussaint - Μερικά νομικά ερείσματα της ακύρωσης του χρέους, (2009), Ανάκτηση από: CADTM.

¹⁵ <http://www.euretirio.com/2012/02/apexthes-xreos.html>, Απεχθές Χρέος, Ανάκτηση από:

Ευρετήριο Οικονομικών Όρων.

¹⁶ Γαλιάτσος, Κ., (2012), Βασικές Γνώσεις Επενδυτικής Τραπεζικής, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΕΤ/ΕΤΙ, σελ. 17. http://users.uom.gr/~mariap/dim_oik/diafaneies_2011-12.pdf, Πεμπτεζόγλου Μαρία – Δημόσια Οικονομική, (2012), Ανάκτηση από: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, σελ. 63 – 64.

2.3 Η ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από το 1960 μέχρι σήμερα ο δημόσιος τομέας στην Ελλάδα σημείωσε πολύ μεγάλη αύξηση καθώς υπερδιπλασιάστηκε και η οικονομική του δραστηριότητα έφτασε να αντιστοιχεί περίπου στο ήμισυ του ΑΕΠ. Από τη μεταπολίτευση και έπειτα ξεκίνησε η μεγάλη άνοδος του δημοσίου τομέα της Ελλάδας αφού μέχρι τότε βρισκόταν σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Η περίοδος μετά το 1974 υπήρξε περίοδος μεγάλου δανεισμού για την Ελλάδα με συνέπεια τη γρήγορη διόγκωση του χρέους. Μεταξύ του 1980 και 1993 το χρέος εκτινάχτηκε από 28,6% σε 111,6% του ΑΕΠ¹⁷. Ο μεγάλος στόχος της δεκαετίας του 1990 ήταν η είσοδος της Ελλάδας στην Ο.Ν.Ε. και για να γίνει αυτό έπρεπε η χώρα να μειώσει τα ελλείμματά της και το δημόσιο χρέος της να αρχίσει να παρουσιάζει θετικά ισοζύγια (www.bankofgreece.gr). Μετά το 1993 η οικονομία μπήκε σε ένα ποιο ομαλό δρόμο με στόχο να ικανοποιήσει τα κριτήρια σύγκλησης της συνθήκης του Μάαστριχ ώστε να καταφέρει να γίνει μέλος της νομισματικής ένωσης. Χάρη στην είτευξη υψηλότερων ρυθμών ανάπτυξης και την πραγματοποίηση αποκρατικοποιήσεων το χρέος άρχισε να μειώνεται ελαφρά ως ποσοστό του ΑΕΠ και το έλλειμμα έπεσε μέχρι το 1999 κάτω από το 3% πετυχαίνοντας τελικά το στόχο της εισόδου στην ΟΝΕ.¹⁸

Από το 1999 μέχρι το 2004 το Δημόσιο χρέος παρουσίαζε συνεχώς αύξηση, η οποία φάνταζε μέχρι ένα σημείο λογική λόγω των επενδύσεων και των έργων που έγιναν εκείνη την περίοδο για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, καταλήγοντας στα μέσα του ίδιου έτους στα 200,27 δισεκατομμύρια ευρώ.¹⁹

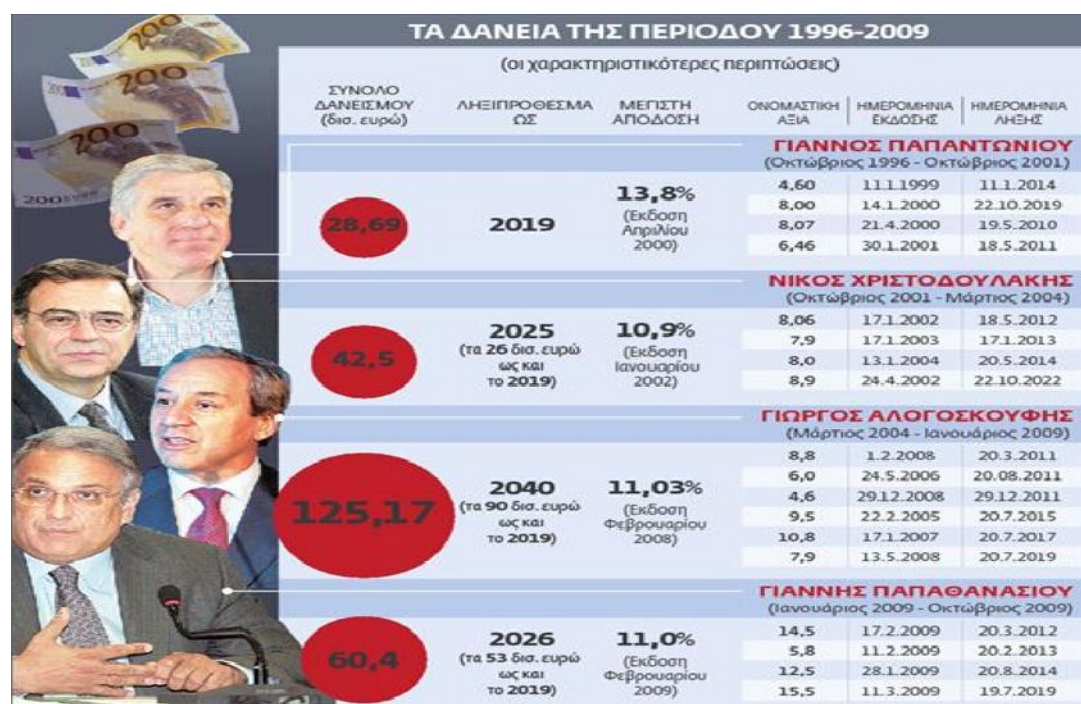
---

¹⁷ www.bankofgreece.gr

¹⁸ www.epp.eurostat.ec.europa.eu

¹⁹ www.statistics.gr

Πίνακας 1: Τα Δάνεια της Περιόδου 1996 – 2009

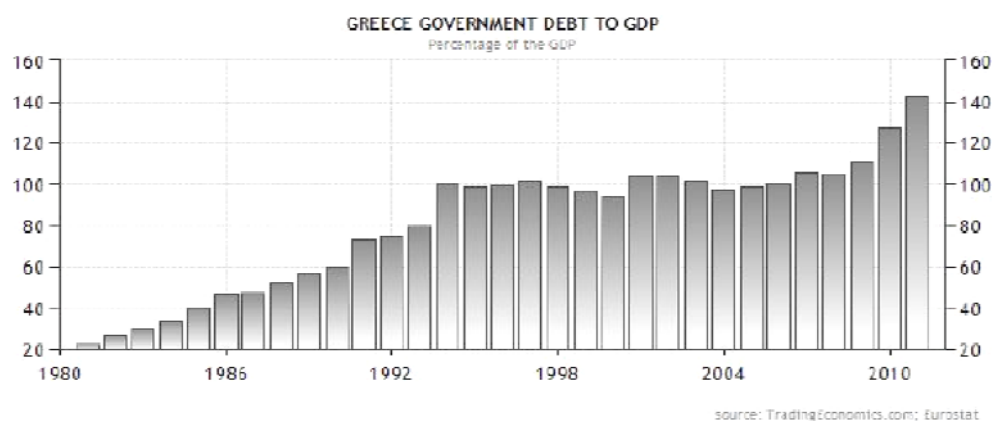

Πηγή: Εφημερίδα «Το Βήμα»

Από το 2004 και μετά το Δημόσιο Χρέος συνέχισε να αυξάνεται αλλά παράλληλα αυξανόταν και το Α.Ε.Π. δημιουργώντας έτσι τη ψευδαίσθηση ότι η οικονομία δεν αντιμετώπιζε πρόβλημα δημοσιονομικού χρέους αφού μέχρι και το 2008 η σχέση χρέους Α.Ε.Π. παρέμεινε σε επίπεδα κάτω από 100% μέχρι το 2009 όπου του χρέους σκαρφάλωσε περίπου στο 115% του Α.Ε.Π.²⁰

²⁰ www.bankofgreece.gr

Διάγραμμα 1: Το χρέος της ελληνικής οικονομίας 1980 – 2010

Πηγή: Eurostat

Στα μέσα του 2010 η Eurostat προχώρησε στην αναθεώρηση του ελληνικού ελλείμματος και του χρέους για το 2009 τα οποία διαμορφώθηκαν από 13,8% σε 15,1% του Α.Ε.Π. και από 115,4% σε 127% του Α.Ε.Π. αντίστοιχα. Η αναθεώρηση αυτή οφειλόταν στην ενσωμάτωση των ελλειμμάτων και των χρεών δημοσίων φορέων, καθώς και αυτών που αποκρύπτονταν μέσω swaps.²¹

Αποτέλεσμα της παραπάνω κατάστασης ήταν η ραγδαία αύξηση του δημόσιου χρέους, το οποίο δεν ήταν πλέον βιώσιμο, με αποτέλεσμα η ελληνική κυβέρνηση να μην μπορεί να δανειστεί με λογικά επιτόκια από τις αγορές. Το αποτέλεσμα ήταν ο άμεσος κίνδυνος της χρεωκοπίας και οι στάσεις πληρωμών του ελληνικού δημοσίου. Η κατάσταση αυτή ήταν πολύ επικίνδυνη καθώς θα έφερνε απρόβλεπτες συνέπειες φτώχειας και χάους στην ελληνική κοινωνία καθώς και μια πιθανότητα εξόδου από τη ζώνη του Ευρώ.

Οι συνεχείς προσπάθειες της κυβέρνησης για ανατροπή του υπάρχοντος κλίματος καθώς και για ανάκτηση της αξιοπιστίας της χώρας στις διεθνείς αγορές δεν ευδοκίμησαν. Έτσι, για να αποφευχθεί η κατάρρευση της Ελλάδας, οι 15 χώρες της Ευρωζώνης σε συνεργασία με το Δ.Ν.Τ. (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο), δημιούργησαν ένα μηχανισμό στήριξης προκειμένου να δανείσουν στην Ελλάδα με επιτόκια που μπορούσαν να ανταποκριθούν.²²

²¹ www.epp.eurostat.ec.europa.eu

²² www.bankofgreece.com

Η χρηματοδότηση αυτή πραγματοποιήθηκε έπειτα από τη συμφωνία της Ελλάδας για λήψη μέτρων δημοσιονομικής προσαρμογής, εξυγίανσης του δημοσίου τομέα και περικοπές των δημόσιων εξόδων. Για τη διασφάλιση των συγκεκριμένων μέτρων, δημιουργήθηκε μια ομάδα επίβλεψης – γνωστή και ως Τρόικα -, η οποία επιβλέπει τις αλλαγές στα δημοσιονομικά της χώρας, επιβάλλει αλλαγές και είναι αυτή που δίνει το πράσινο φως για την εκταμίευση των εκάστοτε δόσεων που λαμβάνει η Ελλάδα.

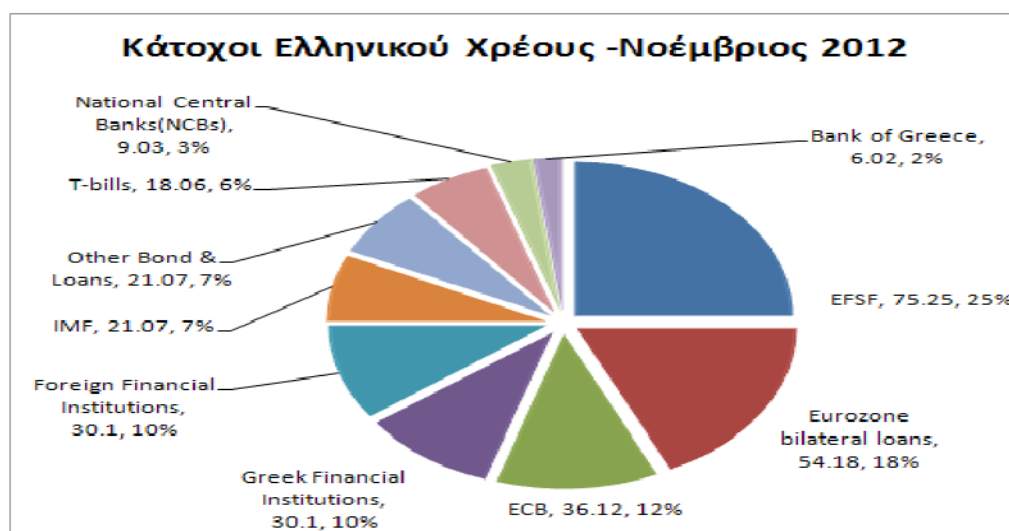
Τα αρχικά μέτρα που λήφθηκαν δε φάνηκε να έχουν αποτέλεσμα αφού η οικονομία της χώρας συνέχιζε να παρουσιάζει ανισορροπία και κατέγραφε αρνητικές δημοσιονομικές επιδόσεις. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση ψηφίστηκε το Μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα, το οποίο προέβλεπε μέτρα λιτότητα, περικοπές σε μισθούς και συντάξεις και επιδόματα καθώς και σαρωτικές αλλαγές στο σύνολο των λειτουργιών του δημοσίου και του ευρύτερου δημοσίου τομέα. Ακόμη, τέθηκε θέμα αξιοποίησης της δημόσιας περιουσίας μέσω των αποκρατικοποιήσεων αλλά και «κουρέματος» του χρέους – γνωστό και ως PSI – προκειμένου η Ελλάδα να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της.

Οι ελληνικές τράπεζες αλλά και οι περισσότεροι ασφαλιστικοί οργανισμοί είχαν επενδύσει σε Ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου. Έτσι, μετά το κούρεμα που έγινε στην αξία των ομολόγων έχασαν μεγάλα ποσά συμβάλλοντας στη συνέχιση της ύφεσης της ελληνικής οικονομίας. Οι τράπεζες σταμάτησαν να χορηγούν δάνεια με την ίδια ευκολία και έθεσαν αυστηρούς όρους με συνέπεια να μην κυκλοφορούν χρήματα στην αγορά. Όσον αφορά τους ασφαλιστικούς οργανισμούς, χάνοντας σημαντικά κεφάλαια αντιμετώπισαν θέμα μακροχρόνιας βιωσιμότητας αφού εάν δε μειώνονταν οι συντάξεις, τα εφάπαξ και δεν ανέβαιναν τα όρια συνταξιοδότησης θα έφταναν σε σημείο να μη μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες τους.²³

---

²³ Έκθεση του Διοικητή της ΤτΕ για το 2011 (2012), Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα.

Διάγραμμα 2: Κάτοχοι ελληνικού χρέους – Νοέμβριος 2012

Πηγή: www.leimonis.com

2.4 ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΩΝ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ

1) Αγορά ή πώληση χρηματοπιστωτικών περιουσιακών στοιχείων. Αναφερόμαστε στην αύξηση κυκλοφορίας κερμάτων (μετρητά και καταθέσεις) καθώς επίσης και στην αγορά ή πώληση μετοχών, ομολόγων ή άλλων χρηματοπιστωτικών στοιχείων και δάνεια.

2) Υποχρεώσεις που δεν εμπίπτουν στον ορισμό του χρέους ΔΥΕ (Διαδικασία υπερβολικού ελλείμματος) όπου περιλαμβάνει τις συναλλαγές σε χρηματοοικονομικά παράγωγα, συμμετοχές και λοιπές συμμετοχές σε κεφάλαιο, λοιπούς εισπρακτέους και πληρωτέους λογαριασμούς.

3) Αποτελέσματα αποτίμησης. Η κατηγορία αυτή περιέχει τις εκδόσεις και τις εξαγορές υπέρ ή υπό το άρτιο, καθώς και τις διαφορές μεταξύ πληρωμών των τόκων και τόκων κατά ΔΥΕ.

4) Αποτελέσματα ανατίμησης. Πρόκειται για τις μεταβολές στην αξία του χρέους λόγω ανατίμησης ή υποτίμησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας .

5) Λοιπές μεταβολές όγκου όπως είναι τα ονομαστικά κέρδη και ζημίες διακράτησης επί περιουσιακού στοιχείου, ζημίες λόγω φυσικών καταστροφών, κατασχέσεις χωρίς αποζημίωση, λοιπές μεταβολές του όγκου των χρηματοπιστωτικών περιουσιακών στοιχείων και υποχρεώσεων που δεν καταχωρούνται αλλού.

6) Στατιστικές διαφορές. Οφείλονται σε διάφορους παράγοντες όπως είναι η ποιότητα και η ποσότητα των στοιχείων, ωστόσο δεν πρέπει να είναι σημαντικού μεγέθους και θα πρέπει να τείνουν προς το μηδέν, διαφορετικά δεν μπορούμε να μιλάμε για αξιόπιστο αποτέλεσμα.

2.5 Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

Παρόλο τις μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα, η κρίση εξακολουθούσε να επηρεάζει την πορεία της ελληνικής οικονομίας, παρόλο τις συνεχείς καθυστερήσεις της Τρόικας για τους μελλοντικούς ρυθμούς ανάπτυξης από το 2012 και έπειτα. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι προβλέψεις Νοεμβρίου/ Δεκεμβρίου 2010 του ΔΝΤ για την περίοδο έως το 2020. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα προβλέπει: επάνοδο στο βιοτικό επίπεδο του 2008 το 2017, δηλαδή μια χαμένη δεκαετία. Ο πληθωρισμός προβλέπεται να είναι μικρού ύψους, μικρότερος του στόχου του 2% της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Το ΔΝΤ και γενικότερα η Τρόικα υποθέτει ότι οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις θα αυξήσουν τον ανταγωνισμό στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών, ενώ θα συγκρατήσουν την αύξηση της παραγωγικότητας. Έτσι οι τιμές δε θα ανεβαίνουν γρήγορα και θα ανακτηθεί μέρος της απολεσθείσας στο παρελθόν ανταγωνιστικότητας. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι επίσης να σπάσει η ολιγοπωλιακή διάρθρωση της αγοράς.²⁴

---

²⁴ Eurobank Research, Φεβρουάριος 2011

Πίνακας 2: Οι προβλέψεις της ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ για την Ελλάδα

Πίνακας 2								
Οι προβλέψεις της ΕΕ/ΕΚΤ/ΔΝΤ για την Ελλάδα								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2020
ΑΕΠ πραγματικό (% μεταβολή)	-2,0	-4,5	-3,0	1,1	2,1	2,1	2,7	2,7
ΑΕΠ αποπληθωριστής (%)	1,3	2,2	1,5	0,4	0,8	1,2	1,3	1,8
ΑΕΠ ονομαστικό (€ δις)	235	229	227	230	237	244	254	311
Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών (% ΑΕΠ)	-11,1	-10,5	-7,1	-6,1	-5,2	-4,3	-3,3	---
Ονομαστικό Επιτόκιο Δημοσίου Χρέους (% μέσος όρος)	4,8	4,9	4,6	5,0	5,4	5,7	5,7	5,7
Επιτόκιο 10-ετούς Γερμανικού Ομολόγου (μονάδες βάσης)		225	275	350	350	350	350	350
Περιθώριο Επιτοκίου επιπλέον 10-ετούς γερμανικού ομολόγου (μονάδες βάσης)		550	525	350	300	300	300	250
Δαπάνες για Τόκους (€ δις)	12,4	14,6	14,9	17,2	19,6	21,3	21,4	23,1
Δαπάνες για Τόκους (% ΑΕΠ)	5,3	6,4	6,6	7,5	8,3	8,7	8,4	7,4
Πρωτογενείς Δαπάνες (% ΑΕΠ)	47,9	43,1	43,2	42,2	40,7	37,3	36,1	34,4
Έσοδα Γ.Κ. (% ΑΕΠ)	37,8	39,8	42,4	43,2	44,2	43,4	42,0	40,3
Πρωτογενές Ισοζύγιο (% ΑΕΠ)	-10,1	-3,3	-0,8	1,1	3,5	6,0	6,0	6,0
Ισοζύγιο Γενική Κυβέρνησης (% ΑΕΠ)	-15,4	-9,6	-7,4	-6,4	-4,8	-2,7	-2,4	-1,4
Ισοζύγιο Γενική Κυβέρνησης (€ δις)	-36,1	-22,2	-16,7	-14,7	-11,3	-6,6	-6,2	-4,4
Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ)	127	141	152	158	158	154	150	131
Δημόσιο Χρέος (€ δις)	298	324	344	363	374	376	381	408
Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ με 2% υψηλότερο επιτόκιο)	127	141	152	158	159	155	153	145
Δημόσιο Χρέος (% ΑΕΠ με 1% υψηλότερη ανάπτυξη)	127	139	148	151	147	140	132	91
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, IMF Country Report No. 10/372 (December 2010), υπολογισμοί Eurobank EFG Research								

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Έπειτα από τη συνεχόμενη μελέτη των δημοσιονομικών μεγεθών, οι οικονομολόγοι κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ανάπτυξη δε θα βασίζεται πλέον στις δαπάνες του Δημοσίου, αλλά θα επέλθει έπειτα από τη μείωση του ειδικού βάρους του Δημοσίου στην οικονομία και την αντίστοιχη αύξηση της ανταγωνιστικότητας του ιδιωτικού τομέα. Το Δημόσιο, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις τους, προσδοκάτε να λειτουργεί ως απλός θεματοφύλακας σταθερών κανόνων σε μια οικονομία με περισσή διαφάνεια και μειούμενη διαφθορά. Δυτικά, αυτή η αναμενόμενη συρρίκνωση του Δημοσίου δεν αντικαθίσταται εύκολα και γρήγορα από έναν μεγαλύτερο και πιο ανταγωνιστικό ιδιωτικό τομέα και συνεπώς, έχει σημαντικές παρενέργειες στην ανεργία και το βιοτικό επίπεδο.

Οι ελληνικές τράπεζες ήταν και συνεχίζουν να είναι σωστά οργανωμένες. Δεν πάσχουν από πρόβλημα φερεγγυότητας αλλά από πρόβλημα ρευστότητας. Διαθέτουν ακόμα μαξιλάρια για την περίπτωση επιδείνωσης των συνθηκών χρηματοδότησής τους. Ένα μεγάλο μέρος των εργασιών τους – περίπου το 25% - προέρχεται από το εξωτερικό και κυρίως από χώρες με καλύτερη οικονομική κατάσταση. Οι περισσότερες τράπεζες έχουν καταφέρει να μειώσουν τα λειτουργικά τους κόστη σε σημαντικό βαθμό, ενώ παράλληλα έχουν προβεί και σε διάφορες μορφές κεφαλαιακής ενίσχυσης.

Ωστόσο, πολλοί αναλυτές υποστηρίζουν ότι η Ελλάδα δε θα μπορέσει να αναδιαρθρώσει την οικονομία της. Οι μεταρρυθμίσεις που έλαβαν χώρα το 2010, αποτελούν επανάσταση στο ελληνικό κατεστημένο, που για δεκαετίες αρνήθηκε να κάνει το παραμικρό που θα ενοχλούσε συγκεκριμένες οργανωμένες μειοψηφείς και συμφέροντα. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τις μελέτες τους, το χρέος το 2020 θα ανέλθει στο 131% του ΑΕΠ, αριθμός δυσβάσταχτα μεγάλος. Γι' αυτούς τους λόγους, οι συγκεκριμένοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι η ελληνική οικονομία θα πρέπει να δηλώσει χρεοκοπία, δηλαδή να δηλώσει ότι αρνείται να επιστρέψει το συνολικό ποσό της ονομαστικής αξίας των ομολόγων όταν αυτά λήγουν. Για να συμβεί όμως η χρεοκοπία, θα πρέπει η Ελλάδα να πάψει να χρειάζεται ξανά δανειακά στο μέλλον.

Το περιβάλλον όμως της Ευρωζώνης δεν επιτρέπει τη χρεοκοπία. Στην περίπτωση της Ελλάδας, το ζήτημα της χρεοκοπίας περιπλέκεται από το γεγονός ότι η χώρα έχει ήδη δεσμευτεί για δάνειο €110 δις από χώρες της Ευρωζώνης και το ΔΝΤ. Σε αυτό το δάνειο η Ελλάδα δεν μπορεί να αρνηθεί αποπληρωμή στο ακέραιο. Επιπλέον, οι

ιδιώτες που διακρατούν σήμερα ελληνικά ομόλογα είναι κατά κύριο λόγο τράπεζες της Ευρωζώνης. Κατά συνέπεια, η απόφαση χρεοκοπίας είναι μια απόφαση που θα ληφθεί από κοινού με τα υπόλοιπα κράτη της Ευρωζώνης, και δεν αποτελεί μια καθαρά ελληνική απόφαση. Αν γίνονταν καθαρά ελληνική απόφαση, τότε η πόρτα εξόδου από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωζώνη θα άνοιγε διάπλατα. Δεν συμφέρει την Ελλάδα αυτή η λύση, ούτε πολιτικά ούτε και οικονομικά.

Μια πιθανή λύση στο υπερβολικό ύψος του χρέους στην Ελλάδα είναι η αναδιάρθρωσή του, χωρίς κάποιο κούρεμα, αλλά με επιμήκυνση της ημερομηνίας λήξης και με χαμηλά επιτόκια, που να πλησιάζουν αυτά της Γερμανίας. Για τους δανειστές αυτό σημαίνει ότι παραμένουν εγκλωβισμένοι στην επένδυση των ελληνικών ομολόγων για μακρότερο χρονικό διάστημα, χωρίς όμως να χάνουν ένα μέρος του κεφαλαίου τους. Μια τέτοια λύση ήδη προωθείται για το δάνειο των €110 δις. Δεν είναι αδιανόητο να ακολουθήσει κάτι παρόμοιο και για το υπόλοιπο τμήμα του χρέους, κάτι που θα εξαρτηθεί από τη διαπραγμάτευση ανάμεσα στις χώρες της Ευρωζώνης και τους τελικούς κανόνες λειτουργίας του EFSF.

Μια αναδιάρθρωση χωρίς κούρεμα δεν φέρνει γρήγορη αποκλιμάκωση του χρέους. Μια τέτοια αναδιάρθρωση του χρέους δεν λύνει το πρόβλημα επιστροφής των δανεικών. Απλώς το παρατείνει και έτσι διευκολύνει την αποπληρωμή του, καθώς η χώρα αναπτύσσεται. Διότι ενώ το ύψος του χρέους παραμένει στα ίδια περίπου επίπεδα, το μέγεθος της οικονομίας αυξάνεται γρηγορότερα και κατ' επέκταση μεγαλώνει και η δυνατότητα συλλογής εσόδων. Γρήγορη αποκλιμάκωση θα έφερνε η πώληση ή μακροχρόνια μίσθωση περιουσιακών στοιχείων του Δημοσίου.

Η νέα αρχιτεκτονική στοχεύει στην καλύτερη συνοχή της Ευρωζώνης και στο να γίνουν όλες οι χώρες της Ευρωζώνης πιο ανταγωνιστικές έναντι τρίτων χωρών (δεν αποτελεί παίγνιο μηδενικού αποτελέσματος). Η νέα αρχιτεκτονική δεν επιβάλλει περαιτέρω περιορισμούς στη χώρα μας επειδή η Ελλάδα αναγκάζεται από τη δική της κρίση να λύσει τα διαθρωτικά της προβλήματα και να γίνει πιο ανταγωνιστική. Η πειθαρχία που επιβάλλουν οι δανειστές στην Ελλάδα είναι πιο αυστηρή από τους νέους κανόνες στην Ευρωζώνη. Συνεπώς η Ελλάδα πρέπει να πει ΝΑΙ στις αλλαγές που επιχειρούνται. Οι πιο αυστηρές δομές της νέας αρχιτεκτονικής στην Ευρωζώνη επιβάλλουν μακροπρόθεσμη πειθαρχία ακόμα και μετά από μια δεκαετία, όταν η Ελλάδα πιθανόν να έχει απεγκλωβιστεί από τους δανειστές της. Συνεπώς η νέα

αρχιτεκτονική συνεπάγεται ότι μετά τη σημερινή στροφή στην οικονομική πολιτική, ο δρόμος δεν έχει επιστροφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο – Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ «ΔΙΑΣΩΣΗΣ» ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρόλο που η μακροοικονομική κατάσταση στην Ελλάδα έχει ελαφρώς ανακάμψει από τα τέλη του 2011, συμπεριλαμβανομένης και της επίτευξης πρωτογενούς δημοσιονομικού πλεονάσματος, η χώρα συνεχίζει να αγωνίζεται να εξέλθει από τη βαθύτερη ύφεση της σύγχρονης ιστορίας της. Ειδικότερα, ο ρυθμός ανάπτυξης παρέμεινε αρνητικός και στο πρώτο εξάμηνο του 2014, ενώ το 2013 η ανεργία έφτασε σε ιστορικό υψηλό άνω του 27 τοις εκατό – που είναι το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρωπαϊκή Ένωση για εκείνο το έτος.

3.1 ΟΡΙΣΜΟΙ

Η εξελικτική μετάβαση σε μορφές περισσότερο συγκροτημένων κοινωνιών με σαφέστερη αναφορά και οριοθέτηση των κοινωνικών στοιχείων και παραμέτρων που τις οδηγούν και τις κατευθύνουν έφερε στην πρώτη γραμμή του κοινωνικού ενδιαφέροντος τον παράγοντα εργασία. Ως τότε το καθεστώς του παρελθόντος δεν επέτρεπε το σαφή προσδιορισμό του ρόλου που διαδραμάτιζε η εργασία στην καθόλου εξέλιξη της ανθρωπότητας. Κάτω από την επίδραση των διαφόρων φιλοσοφικών ρευμάτων και θρησκευτικών αντιλήψεων η ανθρώπινη δραστηριότητα, η ανθρώπινη εργασία, έπαιρνε και κάθε φορά και διαφορετική θέση στο σύστημα των κοινωνικών αξιών.

Στη σύγχρονη εποχή το φαινόμενο της εργασίας καταξιώθηκε αφού θεωρείται ότι είναι ένα από τα βασικά μέσα έκφρασης του ανθρώπου. Και περαιτέρω, χωρίς αναφορά στον παράγοντα εργασία, κοινωνική ευημερία και κοινωνική εξέλιξη δε μπορούν να υπάρξουν. Εύλογα λοιπόν, η εργασία σήμερα θεωρείται καθοριστικός παράγοντας οικονομικής ανάπτυξης, κύρια πηγή εισοδήματος για τα μεγαλύτερα

τμήματα του πληθυσμού, και τέλος, ο βασικός παράγοντας που διαμορφώνει την κοινωνική δυναμική των ομάδων, αλλά και καθορίζει τον τρόπο και το επίπεδο ζωής των πολιτών.

Η Ελλάδα σαν ανατολική χώρα επηρεάστηκε άμεσα από τις αντιλήψεις των ανατολικών λαών, που δεν πέτυχαν ποτέ να καταχωρήσουν την εργασία στο σύστημα των κοινωνικών τους αξιών²⁵.

Στη σύγχρονη εποχή η προσέγγιση των ανθρώπινων αναγκών και των κοινωνικών προβλημάτων είναι αναγκαίο να προσεγγιστεί με ένα διαφορετικό πρίσμα από εκείνο της καθαρά οικονομικής σκοπιάς. Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών προβλημάτων όχι μόνον αυτόν που θέτει η κοινωνική συμβίωση καθαυτή, αλλά κυρίως εκείνων που προκύπτουν από την αντιπαλότητα συμφερόντων μεταξύ εργοδοσίας και εργαζομένου, διεύρυνε την θεματική της κοινωνικής πολιτικής σε μια τέτοια καθολικότητα που την διαφοροποιεί σαφώς από τα παραδοσιακά συστήματα προστασίας της κοινωνικής πρόνοιας και κοινωνικής αντίληψης μόνο. Το παραγωγικό σύστημα δημιουργεί κοινωνικές εντάσεις, ανασφάλεια στην παραγωγική διαδικασία και άλλα προβλήματα με παρενέργειες κοινωνικής φύσης. Η νέα κοινωνική πολιτική επιτελεί ακριβώς αυτόν το ρόλο: παρεμβαίνει διαρθρωτικά και λειτουργεί συμπληρωματικά προς το οικονομικό σύστημα με διάφορα μέτρα κοινωνικής πολιτικής όπως επιδοτήσεις, συντάξεις, επιδόματα, κοινωνικές παροχές κλπ., ώστε να αμβλύνονται οι κοινωνικές αντιθέσεις και να δημιουργείται ήπιο, κατά το δυνατόν, κοινωνικό κλίμα πρόσφορο για τη δημιουργική συμμετοχή και ευημερία του κοινωνικού συνόλου.

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της συγκεκριμένης κοινωνικής πολιτικής διαμορφώνει και τους ανάλογους κανόνες δικαίου. Το κέντρο βάρους των ρυθμίσεων αυτών μετατοπίστηκε στο κοινωνικό δίκαιο κύρια έκφραση του οποίου αποτελεί το εργατικό δίκαιο. Έτσι φτάσαμε στην σύγχρονη έννοια του εργατικού δικαίου όπου εργατικό δίκαιο είναι η έννοια της εργασίας που προσφέρεται, η συγκεκριμένη μορφή στην υπηρεσία ενός άλλου προσώπου. Ο ρόλος του σύγχρονου εργατικού δικαίου είναι πολλαπλός: εξασφαλίζει πρώτα πολλά την προστασία της εργασίας από τις απολυταρχικές εξουσίες εργοδότη και του κράτους. Μειώνει επιπλέον, την κοινωνική ανισότητα παίζοντας ρόλο διανομής και αναδιανομής του εισοδήματος μεταξύ των

---

²⁵ Επιτομή Σύγχρονου Εργατικού Δικαίου, Φώτη Θ. Παπαγιάννη-Γονάτου Ι. Παπαγιάννη, Αθήνα 1988 σελ. 17-18

φορέων και συντελεστών της παραγωγής και τέλος, οργανώνει σε υγιέστερη βάση τη σχέση ανάμεσα στην εργασία και το κεφάλαιο.

Η κατάταξη των κανόνων του εργατικού δικαίου στο γενικότερο σύστημα κανόνων δικαίου, παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες αλλά και ιδιαιτερότητες, επειδή πολλές διατάξεις του, αν και ρυθμίζουν σχέσεις μεταξύ ιδιωτών (εργοδοτών και εργαζομένων), εν τούτοις αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο με έντονη τάση δημοσιοποίησης και διεθνοποίησης των κανόνων του.

Πυρήνας γύρω από τον οποίο περιστρέφεται ολόκληρο το σύστημα του εργατικού δικαίου αποτελεί μια μόνο μορφή εργασίας, η εξαρτημένη ή μισθωτή εργασία. Το εργατικό δίκαιο μπορεί να οριστεί ως το «σύνολο των κανόνων δικαίου οι οποίοι ρυθμίζουν όλες τις σχέσεις που διαμορφώνονται με αφορμή την παροχή της εξαρτημένης εργασίας προς κάποιον εργοδότη, έναντι αμοιβής».²⁶

Η σύγχρονη έρευνα για την «Εργασία και την Κοινωνική Ανάπτυξη» που πραγματοποιήθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση έδειξε ότι τα ποσοστά ανεργίας είναι αρκετά υψηλά, ότι το οικογενειακό εισόδημα έχει μειωθεί αρκετά και ότι στην νότια και ανατολική Ευρώπη είναι αυξημένος ο κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού.

Η ανεργία στους νέους δεν είναι μόνο ένα ευρωπαϊκό ζήτημα, αλλά ένα παγκόσμιο θέμα με ποικίλα επίπεδα. Οι αιτίες που την προκαλούν διαφέρουν από χώρα σε χώρα όπως και οι λύσεις που προτείνονται.

Στην ευρωπαϊκή ένωση η ανεργία των νέων φτγουράει πολύ ψηλά στην πολιτική ατζέντα. Διάφορα προγράμματα έχουν προωθηθεί προκειμένου να υποστηριχτεί και να ενισχυθεί η ανεργία στους νέους.

Τα Ηνωμένα Έθνη ορίζουν ως νέους την ηλικιακή ομάδα ανάμεσα στα 15 και στα 24 έτη. Ωστόσο υπάρχουν διαφορές στους ορισμούς στην κάθε χώρα, καθώς τα όρια ενηλικίωσης ποικίλουν.

Για να χαρακτηριστεί κάποιος ως άνεργος πρέπει να μην εργάζεται για κάποια συγκεκριμένη χρονική περίοδο ενώ επιθυμεί να εργαστεί. Συνεπώς να μην ανήκει στην κατηγορία των άεργων ατόμων. Σε ορισμένες χώρες, οι μαθητές που αναζητούν

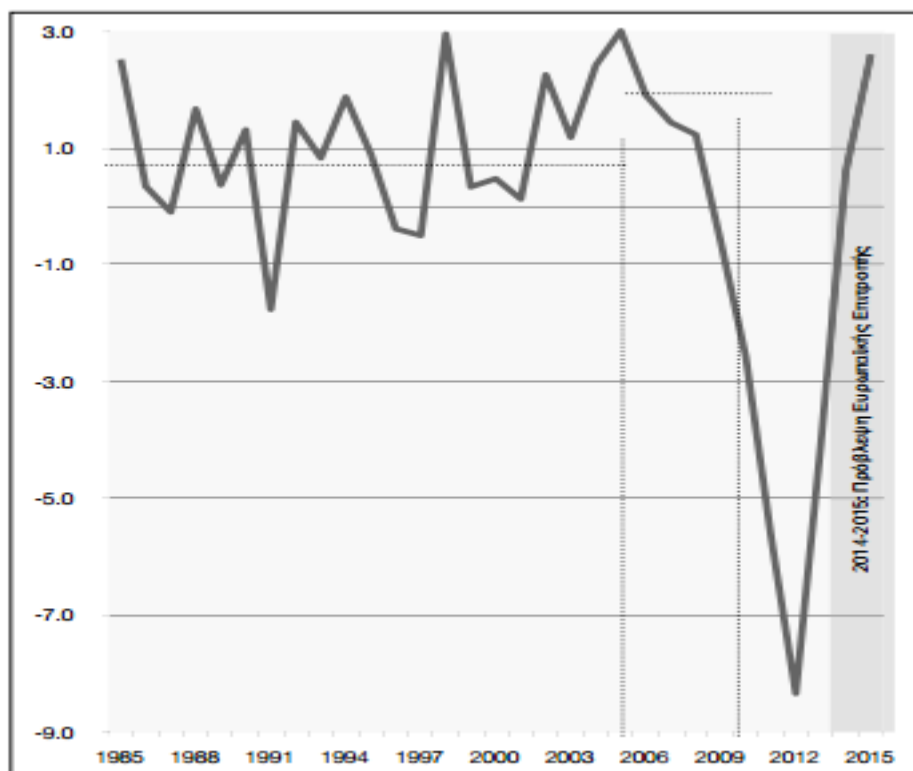
---

²⁶ Επιτομή Σύγχρονου Εργατικού Δικαίου, Φώτη Θ. Παπαγιάννη-Γονάτου Ι. Παπαγιάννη, Αθήνα 1988 σελ. 17-18

δουλειά υπολογίζονται στο εργατικό δυναμικό της χώρας, ενώ σε άλλες χώρες αυτό δε συμβαίνει.

Σύμφωνα με τους **πίνακα 1** παρατηρούμε ότι το ποσοστό της ανεργίας έχει παρουσιάσει αύξηση την περίοδο 2009-2013 με το ποσοστό να κυμαίνεται στο 27,3%.

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, ΕΛΣΤΑΤ.

Πίνακας 1: Ετήσιες μεταβολές αριθμού απασχολούμενων από το 1985 ως το 2015

Η μείωση της απασχόλησης κατά τη διάρκεια της τετραετίας 2010-2013 οδήγησε σε μεγάλη αύξηση της ανεργίας, παρόλο που το εργατικό δυναμικό δε μειώθηκε. Εάν το εργατικό δυναμικό είχε μειωθεί εξαιτίας της εκτεταμένης αποθάρρυνσης των ανέργων, οι οποίοι θα είχαν αποχωρήσει από την αγορά εργασίας και θα είχαν προσχωρήσει στον μη ενεργό πληθυσμό, το ποσοστό ανεργίας δε θα είχε προσεγγίσει το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό του 27,3% του 2013.

Οι ώρες εργασίας μειώθηκαν από τα πρώτα κιόλας έτη της δεκαετίας του 2000 μέχρι το σημείο των 1.950 ωρών το 2008. Οι λόγοι που οδήγησαν σ' αυτήν την αλλαγή

μπορούν να προσδιοριστούν από τις ιδιαίτερες γενικές συνθήκες που επικρατούσα εκείνη τη δεκαετία, όπως για παράδειγμα η άνοδος της αγοραστικής δύναμης των μισθών.

3.2 ΕΥΕΛΙΚΤΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης είναι πολλές με τις πιο ανεπτυγμένες να είναι:

❖ Μερική απασχόληση

Η μερική απασχόληση είναι ένα θέμα που προέκυψε τα τελευταία χρόνια και ειδικά στις μέρες μας, παρουσιάζεται σε ορισμένες περιπτώσεις ως ιδεατή λύση. Λύση για εκείνους που ο χρόνος τους είναι περιορισμένος και μέσω της μερικής απασχόλησης καταφέρνουν να έχουν ένα εισόδημα που καλύπτει τις τρεχούμενες ανάγκες τους.

Επίσης είναι μια λύση για εκείνους που επιθυμούν να ενισχύσουν τα οικονομικά τους και να αναζητήσουν ένα εισόδημα, μέσα από μια επιπρόσθετη και ολιγόωρη εργασία.

Τα είδη απασχόλησης είναι δύο, η τυπική και η μη-τυπική.

Η μη-τυπική απασχόληση, δηλαδή η απασχόληση εκτός του παραδοσιακού και συμβατικού προτύπου της πλήρους απασχόλησης, περιλαμβάνει μια πληθώρα από μορφές απασχόλησης ανάμεσα στις οποίες η μερική απασχόληση καταλαμβάνει μια διακριτική θέση.²⁷

Όπως προαναφέραμε η μερική απασχόληση αποτελεί μία άτυπη μορφή απασχόλησης στον βαθμό που διαφέρει από το παραδοσιακό-τυπικό μοντέλο απασχόλησης, το οποίο προβλέπει μεταξύ άλλων ωράριο πλήρους απασχόλησης.

Αν η μερική απασχόληση έχει καθοριστεί με ημερήσιο ωράριο μικρότερης διάρκειας από το κανονικό, η παροχή της συμφωνημένης εργασίας των μερικώς απασχολούμενων πρέπει να είναι συνεχόμενη και να παρέχεται μία φορά την ημέρα.

Ο όρος μερική απασχόληση χρησιμοποιείται με την έννοια ότι ο εργαζόμενος που έχει συνάψει μια σύμβαση εργασίας εργάζεται με μειωμένο χρόνο εργασίας έναντι του πλήρους απασχολούμενου, ο χρόνος αυτός υπολογίζεται σε ημερήσια,

---

27 Δ. Καραντινός, Μ. Κετσετζοπούλου & Μουρίκη, Α., Το Θεσμικό Πλαίσιο Της Ρύθμισης Της Αγοράς Εργασίας, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Τόμος 18, Ιούλιος 2000.

εβδομαδιαία, μηνιαία, ετήσια βάση και ο μισθός που δικαιούται είναι αναλογικά μικρότεροι του αντίστοιχου που δίνεται στον μισθωτό που απασχολείται πλήρως.²⁸

Η συμφωνία αυτή, εφόσον μέσα σε οκτώ (8) ημέρες από την κατάρτισή της δεν γνωστοποιηθεί στην οικεία Επιθεώρηση Εργασίας, τεκμαίρεται (μαχητό τεκμήριο) ότι καλύπτει σχέση εργασίας με πλήρη απασχόληση. για πρόσθετη εργασία πέρα από τη συμφωνηθείσα, ο μερικώς απασχολούμενος εργαζόμενος έχει υποχρέωση να την παράσχει, αν είναι σε θέση να το κάνει και η άρνησή του θα ήταν αντίθετη με την καλή πίστη. Ο μερικώς απασχολούμενος μπορεί να αρνηθεί την παροχή εργασίας πέρα της συμφωνημένης, όταν αυτή η πρόσθετη εργασία λαμβάνει χώρα κατά συνήθη τρόπο.²⁹

Η μερική απασχόληση παρουσιάζει πολλά προβλήματα μεθοδολογικά στον εννοιολογικό προσδιορισμό της, και αυτό γιατί είναι δυνατό να υπάρξουν πολλές υποκατηγορίες, μορφές και συνδυασμοί.

Μια άλλη μορφή μερικής απασχόλησης θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι συμβάσεις αλληλεγγύης ή αντικατάστασης που ουσιαστικά αφορούν στην ενοικίαση εργαζομένων για την εκτέλεση εργασίας λίγων ωρών και την συμπλήρωση έτσι της εργασίας ορισμένων κατηγοριών εργατικού δυναμικού πλήρους απασχόλησης.

Ως μορφή απασχόλησης, η μερική απασχόληση ενδέχεται να συγκεντρώνει σημαντικά πλεονεκτήματα και για τους ίδιους τους απασχολούμενους. Οι νέοι για παράδειγμα μπορούν να συνδυάσουν απασχόληση με εκπαιδευτικές δραστηριότητες, ή να αποκτήσουν κάποια επαγγελματική εμπειρία η οποία να καταστήσει ευκολότερη την πλήρη ενσωμάτωση τους στην αγορά εργασίας.

Πολλές έγγαμες γυναίκες, επίσης, χρειάζονται απασχόληση, η οποία όμως να τους επιτρέπει να ασκούν παράλληλα και οικογενειακά καθήκοντα όπως η ανατροφή των παιδιών. Για τους ηλικιωμένους, τέλος, η μερική απασχόληση ενδέχεται να αποτελεί ένα ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στην πλήρη ενεργό ζωή και στην αδράνεια.³⁰

---

28 Γκούτος, χ., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, Σάκκουλας, Αθήνα, Μάιος 2006, σελ. 213, Σουμέλη, Ε./Μερική απασχόληση και φύλλο, Τεύχος 87, Σεπτέμβριος 2002, σελ. 10

²⁹ Αρθ. 17, Νόμος 38/99/2010, Περί Μερικής Απασχόλησης.

30 Δ. Καραντίνος, Μ. Κετσετζοπούλου & Α. Μουρίκη, Ευέλικτη Απασχόληση και Ελαστικοποίηση Του Χρόνου Εργασίας : Τάσεις - εξελίξεις – προοπτικές, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας, Αθήνα, 1997, σελ. 181

❖ Τηλεργασία:

Το είδος αυτό εργασίας, είναι ίσως και η πιο σύγχρονη μορφή εργασίας, μερικής απασχόλησης, που καθιερώθηκε τόσο στην χώρα μας όσο και στο εξωτερικό. Στην περίπτωση αυτή, η εργασία παρέχεται σε χώρο και υποδομή που δεν ανήκει στον εργοδότη. Αντίθετα, η εργασία λαμβάνει χώρα στον προσωπικό χώρο του εργαζομένου.

Με το σύστημα φασόν ο εργαζόμενος παράγει έργο που έχει αναλάβει στον ιδιωτικό του χώρο με τη μορφή της εργολαβίας, αμείβεται με το κομμάτι, ενώ η επιλογή του χρόνου, του τόπου και του τρόπου εργασίας ανήκει αποκλειστικά σε αυτόν.

Όσον αφορά στην τηλεργασία, πρόκειται για μια άτυπη μορφή εργασίας στην οποία το έργο που έχει ανατεθεί παρέχεται από την απόσταση με τη βοήθεια της πληροφορικής, των τηλεπικοινωνιών και της τηλεματικής και διακρίνεται στις ακόλουθες κατηγορίες:

Στην περίπτωση της κατ' οίκον εργασίας, η τηλεργασία πραγματοποιείται με έδρα το σπίτι είτε αποκλειστικά, είτε σε τακτική βάση. Ο εργαζόμενος καλείται να εργασθεί στο δικό του χώρο.

Οι τηλεεργαζόμενοι με αυτό το συγκεκριμένο μοντέλο εργασίας είναι περιφερόμενοι, χωρίς σταθερό χώρο εργασίας. Η χρήση φορητών υπολογιστών και κινητής τηλεφωνίας υποχρεώνει τους τηλεεργαζόμενους να μετατρέπουν σε χώρο εργασίας τους κάθε φορά το μέρος που τους επιτρέπει να συνδέσουν τον τεχνολογικό εξοπλισμό τους.

Τα δορυφορικά κέντρα είναι εγκαταστάσεις που τις μοιράζονται εργαζόμενοι που ανήκουν στον ίδιο οργανισμό. Τα δορυφορικά κέντρα είναι εγκατεστημένα σε προάστια μεγάλων αστικών κέντρων ή σε απομακρυσμένες περιοχές, κοντά στις οικίες των εργαζομένων.

Τα κέντρα τηλεργασίας είναι καλά οργανωμένοι χώροι με τη μορφή γραφείων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν από υπαλλήλους διαφόρων εταιρειών ή από υπαλλήλους της ίδιας εταιρείας, οι οποίοι όμως ανήκουν σε διαφορετικούς τομείς εργασίας, ή και από αυτοαπασχολούμενους με κάποια βασική μίσθωση. Εκεί οι εργαζόμενοι έχουν πρόσβαση σε βασικό υπολογιστικό και τηλεπικοινωνιακό εξοπλισμό.

Τα telecottages είναι μια μορφή κέντρων τηλεργασίας που όμως είναι συνήθως εγκατεστημένα σε άγονες και απομακρυσμένες περιοχές. Πρόκειται για ξύλινες καλύβες ή μικρά σπίτια, τα οποία είναι εξοπλισμένα με τα απαραίτητα εργαλεία της τηλεργασίας και τα οποία απαρτίζουν μικρά χωριά.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα ομαδικής εργασίας από απόσταση αποτελούν η τηλεϊατρική, η τηλε - εκπαίδευση, το ηλεκτρονικό εμπόριο και η έρευνα από απόσταση.

Η διάσπαση τηλεργασίας αφορά τη δημιουργία κινητών γραφείων ανά τον κόσμο, ανάλογα με τις ανάγκες μιας εταιρείας. Οι τηλεεργαζόμενοι μετατίθενται από περιοχή σε περιοχή και από χώρα σε χώρα σύμφωνα με τις ανάγκες της επιχείρησης. Ένα παράδειγμα τέτοιας μορφής είναι το Πανευρωπαϊκό Τηλεφωνικό Κέντρο.³¹

Ως τηλεργασία, ορίζεται κάθε εργασία που δεν προϋποθέτει την παρουσία του εργαζομένου σε κάποιο συγκεκριμένο και προκαθορισμένο τόπο, αλλά και μπορεί να λάβει χώρα οπουδήποτε. Αυτός είναι ένας πάρα πολύ ευρύς ορισμός και μπορεί να περικλείει πάρα πολλές εργασίες. Ωστόσο, η συνήθης τακτική είναι ο όρος αυτός να αναφέρεται στις εργασίες εκείνες που σχετίζονται με την διαχείριση των πληροφοριών και στηρίζονται εξ ολοκλήρου στην τεχνολογία για την διεκπεραίωσή τους.

Η επιτυχής ανάπτυξη και εφαρμογή ενός προγράμματος τηλεργασίας σε μια επιχείρηση ή οργανισμό εξαρτάται από παράγοντες όπως η οργανωτική δομή της επιχείρησης, η καταλληλότητα των ατόμων, η καταλληλότητα του αντικειμένου και η καταλληλότητα του χώρου τηλεργασίας, όσον αφορά στο οργανωτικό επίπεδο και το μηχανισμό ελέγχου και αξιολόγησης και το μηχανισμό υποστήριξης, όσον αφορά στο λειτουργικό επίπεδο.³²

- Τηλεργασία στο σπίτι
- Τηλεργασία σε περιφερειακά κέντρα
- Εργασία σε δορυφορικά κέντρα τηλεργασίας
- Κινητή εργασία
- Τηλεργασία μέσω τηλεαγορών

---

31 Gray M. Hodson N./ 'Telework explained'/ J Wiley & Sons/ NY/1993

32 Δ. Σαλαμούρης, Επιχειρησιακή Έρευνα, Σύγχρονη Εκδοτική, Αθήνα, 2002, σελ. 27

❖ Προσωρινή απασχόληση

Παρ' ότι δεν υπάρχει ένας επίσημος ορισμός, ο επικρατέστερος είναι αυτός που θεωρεί την προσωρινή απασχόληση ως την απασχόληση προκαθορισμένης χρονικής διάρκειας που ως στόχο έχει την κάλυψη βραχυπρόθεσμων αναγκών των επιχειρήσεων. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 20 του Ν. 2956/2001 «ως προσωρινή απασχόληση νοείται η εργασία, η οποία παρέχεται σε άλλον εργοδότη (έμμεσος εργοδότης) για περιορισμένο διάστημα από μισθωτό, ο οποίος συνδέεται με τον εργοδότη του (άμεσος εργοδότης) με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου».

Σύμφωνα με την ίδια διάταξη, η προσωρινή απασχόληση επιτρέπεται μόνο υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις, που αναφέρονται στον προαναφερθέντα νόμο.³³ Σύμφωνα με άρθρο το 2008 η προσωρινή απασχόληση (συμβάσεις ορισμένου χρόνου, γραφεία προσωρινής απασχόλησης και εποχιακή απασχόληση) προσέγγιζε το 12% του ενεργού εργατικού δυναμικού, ποσοστό που κινείται κοντά στον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Σε απόλυτα μεγέθη, περίπου 550.000 εργαζόμενοι ασχολούνται υπό το καθεστώς αυτών των ευέλικτων μορφών απασχόλησης.

Ο θεσμός της προσωρινής απασχόλησης όχι μόνο διεκδικεί ένα μεγάλο μερίδιο της αγοράς εργασίας, αλλά για πολλές επιχειρήσεις συνιστά τη «σωτήρια λύση» αναφορικά με τη μείωση του πλέον κοστοβόρου κομματιού της λειτουργίας τους, αυτό του ανθρώπινου δυναμικού.³⁴ Με την πρόσκαιρη –προσωρινή απασχόληση νοείται η απασχόληση, η διάρκεια της οποίας, περιορίζεται εξαιτίας κάποιου αντικειμένου λόγου και η περιοδικότητα της εναλλαγής και μη εργασίας δεν είναι σταθερή. Οι ειδικότερες εκφράσεις της προσωρινής απασχόλησης είναι οι εξής:

➤ Συμβάσεις ορισμένου χρόνου

Οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου αποτελούν την πιο συνήθη πρακτική ανάπτυξης της προσωρινής απασχόλησης, όπου η λήψη της εργασιακής σχέσης μπορεί να είναι προσδιορισμένη με ημερομηνία, με προθεσμία ή με χρονικές περιόδους. Είναι μια μορφή απασχόλησης η οποία δικαιολογείται όταν συνδέεται εξ αρχής με ορισμένης

---

33 Λαδάς, Δ. /Μορφές απασχόλησης και συστηματική του εργατικού δικαίου/ Επιθεώρηση εργασίας δικαίου/Τόμος 60/Τεύχη 21-22/Νοεμβρίου 2001

34 Δ.Καραντίνος, Μ. Κετσετζοπούλου & Α. Μουρίκη, Ευέλικτη Απασχόληση και Ελαστικοποίηση Του Χρόνου Εργασίας : Τάσεις - εξελίξεις – προοπτικές, Εθνικό Ινστιτούτο Εργασίας,Αθήνα,1997,σελ.181

χρονικής διάρκειας προσφορά εργασίας πέραν της οποίας η λύση της σχέσης εργασίας είναι αυτοδίκαιη (χωρίς ειδοποιήσεις και αποζημιώσεις) εκτός αν τα συμβαλλόμενα μέρη συμφωνήσουν για την επέκτασή της (Νομική Υπηρεσία ΓΣΕΕ/1997).

➤ Εποχιακή απασχόληση

Η εποχιακή απασχόληση σχετίζεται άμεσα με την επιχειρησιακή δραστηριότητα σε συγκεκριμένες περιόδους του έτους, όπου το προσωπικό μπορεί να καλύπτει τόσο προσωρινές ανάγκες της επιχείρησης για τις οποίες δεν επαρκούν οι μόνιμοι εργαζόμενοι όσο και αντίστοιχες ανάγκες καθαρά εποχιακών επιχειρήσεων.³⁵

➤ Δανεισμός εργαζομένων

Στην άτυπη αυτή μορφή απασχόλησης δεν διακρίνεται σαφώς η ύπαρξη ενός εργοδότη αλλά συχνά υποκρύπτεται ύπαρξη τριμερών εργασιακών σχέσεων και εξάρτηση από περισσότερους του ενός εργοδότες. Ο δανεισμός υπογράφεται μεταξύ εργοδότη και τρίτου, πάντοτε με τη συναίνεσή του, ρητή ή όχι. Η παροχή υπηρεσιών προς τον τρίτο γίνεται σύμφωνα με τους όρους της υπογεγραμμένης συμβάσεως εργασίας, ενώ ο αρχικός εργοδότης βαρύνεται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση εργασίας (καταβολή μισθού, επίδομα αδείας κτλ.).³⁶

Όσον αφορά στον τρίτο, οι υποχρεώσεις του ως προς τον εργαζόμενο είναι η τήρηση των κανόνων της εργατικής νομοθεσίας, των μέτρων ασφαλείας και υγιεινής καθώς και η παροχή του προβλεπόμενου ελεύθερου χρόνου στον εργαζόμενο, ο οποίος με τη σειρά του πρέπει να επιδεικνύει <<πίστη>> προς αυτόν και να εναρμονίζεται με το περιεχόμενο της σύμβασης εργασίας.

➤ Συμβάσεις έργου

Η σύμβαση έργου, σημαίνει ότι ο εργαζόμενος αναλαμβάνει να εκτελέσει και να φέρει σε πέρας ένα έργο με αμοιβή, χωρίς όμως να δεσμεύεται χρονικά ως προς την

---

35 Γ. Κουζής, Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, Αθήνα, Εκ. Κέρκυρα, Σεπτέμβριος 2001, σελ.472

36 Ι.Δασκαλάκης, Η Ρύθμιση Των Ευέλικτων Μορφών Απασχόλησης και Οργάνωσης του Χρόνου Εργασίας, Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή,1995

περάτωση του συγκεκριμένου έργου. Κατά τη διάρκεια του έργου, ο εργαζόμενος δεν έχει καμία υποχρέωση συμμόρφωσης με τις εντολές του εργοδότη του αλλά ούτε και καμία δέσμευση προς τον τελευταίο μετά το πέρας της εργασίας. Η μόνη ευθύνη που φέρει ο εργαζόμενος είναι η ορθή περάτωση του έργου και η παράδοσή του χωρίς ελαττώματα.

Αντικείμενο της σύμβασης, δηλαδή, είναι το εργασιακό αποτέλεσμα και όχι η εργασία αυτή καθαυτή, ενώ το άτομο που έχει αναλάβει την περάτωση του έργου είναι υπεύθυνο για την οργάνωση της εργασίας (Εργασιακές Ρυθμίσεις, 2002).

➤ Stages

Τα stage ή αλλιώς σύμβαση μαθητείας έχει ως πρωταρχικό ρόλο την εκπαίδευση του μαθητευόμενου από τον εργοδότη για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, όπου δεν παρέχεται καμία άλλη αμοιβή πέραν της προσφοράς γνώσεων και πρακτικών ικανοτήτων, ενώ η εκτέλεση των εργασιών από τον εκπαιδευόμενο στοχεύει στην πληρέστερη κατανόηση του εργασιακού αντικειμένου παρά στην παράδοση παραγωγικού έργου (European Employment Observatory, 2002).

Το σημαντικότερο πλεονέκτημα των συμβάσεων μαθητείας είναι η ευκαιρία που δίνεται στους φοιτητές, κυρίως, να συνδυάσουν τη θεωρία με την πράξη, να γνωρίσουν τη λειτουργία και τις απαιτήσεις του εργασιακού χώρου, να αξιοποιήσουν τα προσόντα τους και να δοκιμαστούν σε πραγματικές εργασιακές συνθήκες.

Όσον αφορά τις συμβάσεις πρακτικών (stages), πρόκειται για συμβάσεις ορισμένου χρόνου και αφορούν σε εργασιακές θέσεις που επιδοτεί το κράτος, αναλαμβάνοντας ένα μέρος του κόστους απασχόλησης ατόμων σε επιχειρήσεις. Με τον τρόπο αυτόν, οι επιχειρήσεις ωφελούνται καθώς μειώνεται το εργασιακό κόστος.³⁷

❖ Εκ περιτροπής εργασία

Κατά την κατάρτιση της σύμβασης εργασίας ή κατά τη διάρκειά της ο εργοδότης και ο μισθωτός μπορούν με έγγραφη ατομική σύμβαση να συμφωνήσουν κάθε μορφή απασχόλησης εκ περιτροπής. Εκ περιτροπής απασχόληση θεωρείται η απασχόληση κατά λιγότερες ημέρες την εβδομάδα ή κατά λιγότερες εβδομάδες το μήνα ή κατά λιγότερους μήνες το έτος ή και συνδυασμός αυτών κατά πλήρες ημερήσιο ωράριο

---

37 Γ. Κουζής, Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, Αθήνα, Εκ. Κέρκυρα, Σεπτέμβριος 2001, σελ.472

εργασίας. Η παρεχόμενη από το άρθρο αυτό προστασία καλύπτει και τους απασχολούμενους με βάση τις συμφωνίες του προηγούμενου εδαφίου.

Κατά την κατάρτιση της σύμβασης εργασίας ή κατά τη διάρκειά της ο εργοδότης και ο μισθωτός μπορούν με έγγραφη ατομική σύμβαση να συμφωνήσουν κάθε μορφή απασχόλησης εκ περιτροπής.³⁸

Εκ περιτροπής απασχόληση θεωρείται η απασχόληση κατά λιγότερες ημέρες την εβδομάδα ή κατά λιγότερες εβδομάδες το μήνα ή κατά λιγότερους μήνες το έτος ή και συνδυασμός αυτών κατά πλήρες ημερήσιο ωράριο εργασίας. επιχείρησή του, η διάρκεια της οποίας δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τους εννέα μήνες στο ίδιο ημερολογιακό έτος, μόνο εφόσον προηγουμένως προβεί σε ενημέρωση και διαβούλευση με τους νόμιμους εκπροσώπους των εργαζομένων, σύμφωνα με τις διατάξεις του ΠΔ. 240/2006 (ΦΕΚ252 Α) και του ν. 1767/1988 (ΦΕΚ63 Α).

Οι συμφωνίες ή οι αποφάσεις της παραγράφου αυτής γνωστοποιούνται μέσα σε οκτώ ημέρες από την κατάρτιση ή τη λήψη τους στην οικεία Επιθεώρηση Εργασίας. Σε περίπτωση που δεν υπάρχει Σωματείο ή Συμβούλιο Εργαζομένων η διαβούλευση πρέπει να γίνει με το σύνολο των εργαζομένων της επιχείρησης.

Η ευρύτερη επιλογή που υπάρχει όσον αφορά τον υπολογισμό του χρόνου μερικής απασχόλησης δίνει τη δυνατότητα ένταξης στη συγκεκριμένη μορφή άτυπης απασχόλησης και δύο άλλων μορφών εργασίας:

1. εκ περιτροπής
2. διαλείπουσας

Με την εκ περιτροπής εργασία επιτυγχάνεται η ατομική ή ομαδική εναλλαγή των εργαζομένων στην εργασία χωρίς τη διακοπή της λειτουργίας της επιχείρησης. Η εκ περιτροπής εργασία έχει ως προϋπόθεση ότι ο εργαζόμενος απασχολείται μερικές ημέρες της εβδομάδας ή του μήνα και κατά τις υπόλοιπες άλλοι εργαζόμενοι.

---

³⁸ Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος., Ι. Παναγιώπουλος, Πρ. ΓΣΕΕ, Αθήνα, 2010.

3.3 ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΕΥΕΛΙΚΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Είναι γεγονός πως οι ευέλικτες μορφές εργασίας βρίσκουν ευρεία εφαρμογή στις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η επιλογή τους, όμως, δεν αποτελεί μονόδρομο για τη διατήρηση των θέσεων εργασίας, αλλά, κυρίως, μέσο για την προσέλκυση των γυναικών στην αγορά εργασίας και για τη συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής. Τον ίδιο στόχο εξυπηρετούν, θεωρητικώς, και οι έξι νόμοι για ευέλικτες μορφές απασχόλησης που ψηφίστηκαν την περίοδο 1990-2004 στη χώρα μας. Με τους νόμους αυτούς εισάγεται η μερική απασχόληση στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα, ρυθμίζονται οι όροι λειτουργίας των εταιρειών προσωρινής απασχόλησης και θεσμοθετείται η εκ περιτροπής απασχόληση, η διαλείπουσα απασχόληση, η τηλεργασία, οι συμβάσεις έργου και οι συμβάσεις παροχής υπηρεσιών. Η εφαρμογή των σχετικών νόμων πραγματοποιήθηκε μετά την παραδοχή ότι το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών στην Ελλάδα παραμένει ένα από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη- μόλις 45,5% (ενώ ο μέσος όρος της ΕΕ είναι 56%) - και απέχει μακράν του στόχου της Λισαβόνας για αύξησή του στο 60% ως το 2010.

Αντίθετα, το ποσοστό απασχόλησης των ανδρών ανέρχεται σε 74% και βρίσκεται πάνω από τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο που είναι 72,7%³⁹. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται αν ληφθεί υπόψη ότι η Ελλάδα υπολείπεται σε υποδομές κοινωνικής φροντίδας (βρεφονηπιακοί σταθμοί, γονικές άδειες, άδειες μητρότητας κτλ.) σε σχέση με τις χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά την ύπαρξη όμως του ευνοϊκού, όπως χαρακτηρίζεται, θεσμικού πλαισίου για τη διάδοση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, στην Ελλάδα οι συνηθέστερες μορφές ευελιξίας στον ιδιωτικό τομέα παραμένουν η υπερωριακή απασχόληση, οι βάρδιες, η εποχική απασχόληση, η υπεργολαβία και το φασόν, ενώ στον δημόσιο τομέα επικρατούν οι υπερωρίες και οι συμβάσεις ορισμένου χρόνου.

Οι νέες μορφές ευέλικτης απασχόλησης, οι οποίες – θεωρητικά τουλάχιστον – προσαρμόζονται καλύτερα στις ανάγκες των σύγχρονων εργαζομένων ή αυτών που

³⁹ Νικολακόπουλος Δ., (17/05/2009), Γιατί δεν ευδοκμεί η ευέλικτη εργασία στην Ελλάδα, Εφημερίδα Το Βήμα. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=16&artId=268548&dt=17/05/2009>

επιθυμούν να εργαστούν, έχουν από ελάχιστη ως μηδαμινή διείσδυση στην ελληνική αγορά εργασίας. Η μερική απασχόληση κινείται σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα – και μάλιστα με ελαφρά πτωτική τάση – συγκριτικά με τις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ανέρχεται μόλις στο 4,6% της συνολικής απασχόλησης (7,9% στις γυναίκες και 2,6% στους άνδρες), σε αντίθεση με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο που ανέρχεται σε 17,9% (6,3% στους άνδρες και 33,5% στις γυναίκες)⁴⁰.

Η περιορισμένη διείσδυση των νέων ευέλικτων μορφών απασχόλησης στην ελληνική αγορά εργασίας αποδίδεται «στον έντονο δυϊσμό της ελληνικής αγοράς εργασίας, καθώς δίπλα στην επίσημη λειτουργεί παράλληλα και η ανεπίσημη ή άτυπη αγορά εργασίας, όπου οι κατ' εξοχήν μορφές ευελιξίας είναι η παραοικονομία και η άτυπη παράνομη εργασία». Έτσι, οι επιχειρήσεις δεν έχουν κίνητρο να πειραματιστούν με νέες μορφές ευελιξίας, και μάλιστα θεσμοθετημένες, άρα εξ' ορισμού πιο περιοριστικές από τις άτυπες- και εξίσου ευέλικτες μορφές απασχόλησης. Είναι μάλιστα γεγονός ότι οι άτυπες ευελιξίες εξυπηρετούν συχνά και την πλευρά της εργασίας, καθώς έτσι αποφεύγεται η φορολόγηση των εισοδημάτων.

Η διαμοιραζόμενη εργασία (job sharing, όπου μια θέση πλήρους απασχόλησης μοιράζεται σε δύο άτομα), μορφή αρκετά διαδεδομένη στην Ευρώπη, δεν υφίσταται στην Ελλάδα, ενώ περιορισμένη έκταση έχουν η διαθεσιμότητα στην εργασία (labour on call) όπως και η εναλλασσόμενη εργασία (κυρίως στις αεροπορικές εταιρείες).

Η τηλεργασία ή ηλεκτρονικό φασόν, όπως συχνά αποκαλείται, αποτελεί μια περιθωριακή, για την ώρα, μορφή χώρο-ευέλικτης εργασίας. Υπολογίζεται ότι μόλις το 1% απασχολείται με τηλεργασία. Μηδαμινή είναι και η διείσδυση της προσωρινής απασχόλησης μέσω των εταιρειών προσωρινής απασχόλησης και ο ετήσιος υπολογισμός του χρόνου εργασίας.

Σε πολλές χώρες – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντιθέτως, οι ευέλικτες μορφές απασχόλησης, ως κίνητρο για τη συμφιλίωση της οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής, επιτυγχάνονται μέσα από θεσμοθετημένες και γενικής εφαρμογής πρωτοβουλίες, αλλά σε μεγάλο βαθμό και από πρωτοβουλίες των ίδιων των επιχειρήσεων, καθώς και ως προϊόν κοινωνικής διαβούλευσης μεταξύ των κοινωνικών εταίρων σε κλαδικό ή εθνικό επίπεδο.

---

⁴⁰ Νικολακόπουλος Δ., (17/05/2009), Γιατί δεν ευδοκμεί η ευέλικτη εργασία στην Ελλάδα, Εφημερίδα Το Βήμα. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=16&artId=268548&dt=17/05/2009>

Παραδείγματα της εφαρμογής των ευέλικτων μορφών εργασίας υπάρχουν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Στην Ιταλία⁴¹, η εταιρεία τηλεπικοινωνιών Vodafone Omnitel, συμφώνησε έπειτα από αίτημα των συνδικάτων, το 2004, να εντοπίσει και να εφαρμόσει νέα μοντέλα εργασίας. Έτσι, μεταξύ άλλων, παρέχεται η δυνατότητα στις γυναίκες εργαζόμενες να επιστρέψουν στην εργασία τους όταν το παιδί τους γίνει δύομισι ετών, εδώθε το δικαίωμα σε όσες εργάζονται με πλήρη απασχόληση να ζητήσουν προσωρινά να εργαστούν με μερική απασχόληση και άλλες δυνατότητες. Επιπλέον, στη χώρα έχουν κατοχυρωθεί τα «Γραφεία Χρόνου» που λειτουργούν υπό την αιγίδα των δημοτικών αρχών.

Στο Βέλγιο θεσμοθετήθηκε στον μη κερδοσκοπικό τομέα της οικονομίας η δυνατότητα να ακολουθήσει ένας εργαζόμενος ευέλικτη σταδιοδρομία, κάνοντας χρήση μακροχρόνιων αδειών ή συνδυάζοντας τη μερική απασχόληση με τη μερική συνταξιοδότηση. Στην Ολλανδία οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να αυξάνουν ή να μειώνουν τις ώρες εργασίας τους ανάλογα με τις ανάγκες τους. Οι ίδιοι μπορούν να λαμβάνουν μακροχρόνιες «άδειες για προσωπικούς λόγους», αν επιθυμούν να ανταλλάξουν για ένα διάστημα το εισόδημα που προέρχεται από την εργασία τους με προσωρινή απομάκρυνση από αυτή για λόγους οικογενειακής φροντίδας, εκπαίδευσης, προσωπικής ανάπτυξης, πρόωρης συνταξιοδότησης.

---

⁴¹ Νικολακόπουλος Δ., (17/05/2009), Γιατί δεν ευδοκιμεί η ευέλικτη εργασία στην Ελλάδα, Εφημερίδα Το Βήμα. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=16&artId=268548&dt=17/05/2009>

3.4 ΚΟΙΝΩΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Οι κοινωνικές επιπτώσεις των ευέλικτων μορφών απασχόλησης είναι περισσότερο θετικές, αν και αναφέρονται συχνά και κάποιες αρνητικές επιπτώσεις:

- a. μείωση ανεργίας
- b. παροχή ασφαλιστικών δικαιωμάτων στους εργαζόμενους αυτούς
- c. εξασφάλιση προϋπηρεσίας
- d. εξασφάλιση εργασίας

Στις αρνητικές επιπτώσεις αναφέρονται:

- a. χρήση των ευέλικτων μορφών εργασίας σαν επίλυση χρόνιων προβλημάτων, δεσμεύοντας τον εργαζόμενο να μην μπορεί σε πολλές περιπτώσεις να διεκδικήσει κάποια καλύτερη θέση εργασίας
- b. περιορισμένες ασφαλιστικές εισφορές, συχνά χαμηλότερες από αυτές που αναφέρει ο Νόμος.

3.5 ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κάμψης στην ελληνική οικονομία είναι δραματικές, παρότι αυτή αντιστάθηκε στην πρώτη φάση της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης σε σύγκριση με πολλά κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην πραγματικότητα, η πτώση του ΑΕΠ το 2009 ήρθε με κάποια καθυστέρηση στην Ελλάδα και η συρρίκνωση ήταν συγκριτικά ηπιότερη. Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης ανέκυψε όταν ξέσπασε η κρίση δημόσιου χρέους. Πράγματι, όταν μια σειρά από χώρες της ζώνης του ευρώ ανέκαμπταν το 2010, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα παρουσίαζε συνεχή πτωτική τάση, τερματίζοντας την πτώση του στο -9 τοις εκατό ετησίως για το 2010. Έκτοτε, οι μακροοικονομικοί δείκτες ακολουθούν σημαντικά χειρότερη πορεία από εκείνους των άλλων Κρατών Μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εντούτοις, η έντονα καθοδική πορεία του ρυθμού ανάπτυξης του τριμηνιαίου ΑΕΠ έχει ανακοπεί από τα τέλη του 2011, με ηπιότερη περιστολή της εσωτερικής ζήτησης και του σχηματισμού ακαθάριστου κεφαλαίου σε συνδυασμό με μέτρια αύξηση των εξαγωγών, αμφότερα σε πραγματικούς όρους και ως ποσοστό του ΑΕΠ. Από το δεύτερο τρίμηνο του 2014, το ΑΕΠ μειώθηκε κατά μόλις 0,3 τοις εκατό σε ετήσια βάση – μειώνοντας κατά συνέπεια το χάσμα με την υπόλοιπη ζώνη του ευρώ. Ωστόσο, σε σύγκριση με την αρχή της κρίσης το 2009, η οικονομική δραστηριότητα έχει ελαττωθεί κατά σχεδόν 25 τοις εκατό. ... και παρόλο που τα δημόσια οικονομικά βρίσκονται σε πορεία επανόρθωσης, τα επίπεδα χρέους παραμένουν αυξημένα και οι βελτιώσεις επιτεύχθηκαν σε βάρος των κοινωνικών μέτρων.

Προσφάτως, οι βελτιωμένες μακροοικονομικές επιδόσεις συνοδεύτηκαν από βελτίωση των δημοσίων οικονομικών του κράτους. Πράγματι, η ελληνική Κυβέρνηση, τηρώντας τις δεσμεύσεις της έναντι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ) και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ), ξεκίνησε ένα εκτενές πρόγραμμα χρηματοπιστωτικής στήριξης υπό την προϋπόθεση μίας αυστηρής διαδικασίας δημοσιονομικής εξυγίανσης. Κατά συνέπεια, το δημόσιο χρέος – το οποίο αυξήθηκε από 107 τοις εκατό το 2007 σε 170 τοις εκατό το 2011 – μειώθηκε στο 157 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2012. Το αποτέλεσμα ήταν μείωση των επιτοκίων των κρατικών ομολόγων, τα οποία εν μέσω της κρίσης

δημοσίου χρέους είχαν φτάσει σε επίπεδα που προσέγγιζαν τον κίνδυνο αθέτησης δανειακών υποχρεώσεων.

Το δημόσιο χρέος όμως συνέχισε να αυξάνεται το 2013, λόγω των δαπανών που συνδέονται με την αναδιάρθρωση του τραπεζικού τομέα. Στην πραγματικότητα, το χρέος βρέθηκε στο 175 τοις εκατό του ΑΕΠ το 2013 – μία αύξηση σχεδόν 18 εκατοστιαίων μονάδων σε σχέση με το 2012. Επιπλέον, η βελτίωση των δημόσιων οικονομικών είναι εν μέρει απόρροια των σημαντικών περικοπών σε μία σειρά από κοινωνικούς τομείς. Για παράδειγμα, οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας μειώθηκαν κατά 17 τοις εκατό μεταξύ του 2010 και του 2012, ενώ οι δαπάνες υγείας γνώρισαν πτώση της τάξεως του 20 τοις εκατό την ίδια περίοδο. Το γεγονός αυτό οδήγησε σε μια σειρά από δριμυείς κοινωνικές προκλήσεις, συγκεκριμένα αύξηση του κινδύνου φτώχειας και ανεπαρκή κάλυψη κοινωνικής προστασίας σε κύριους τομείς.

3.6 Η ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΡΙΝ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Οι εργασιακές σχέσεις είναι «το σύνολο των επιμέρους σχέσεων και των όρων εκείνων που διέπουν και διαμορφώνουν το περιεχόμενο της μισθωτής απασχόλησης, αντανακλώντας το αποτέλεσμα της κατανομής του παραγόμενου πλούτου ανάμεσα στο κεφάλαιο και την εργασία και αποτυπώνοντας τον μεταξύ τους συσχετισμό δυνάμεων» (Κουζής 2001, σελ. 11).

Στον μεταπολεμικό δυτικό κόσμο κυριάρχησε το αντρικό πρότυπο, ενώ η απασχόληση και η κοινωνική προστασία πήραν τη τελική τους μορφή ύστερα ανάλογα με τις θεσμικές και κοινωνικές διαδρομές του κάθε κράτους.

Η καθιέρωση της πλήρους απασχόλησης και η ρύθμιση των παραμέτρων της εργασιακής σχέσης στη βάση συλλογικών διαπραγματεύσεων και συμβάσεων είναι αποτέλεσμα ιστορικών διεργασιών και πνευματικών κινημάτων του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Η συνδιαλλαγή φιλοσοφικών ρευμάτων και οι διεκδικήσεις του πρώιμου συνδικαλισμού και των δυναμικών και αιματηρών πολλές φορές εργατικών κινημάτων επηρέασαν την απασχόληση σε θεωρητικό πλαίσιο. Η

οκτάωρη εργασία και η σταθεροποίηση του μισθού είναι μόνο ορισμένα δικαιώματα που κατοχυρώθηκαν έπειτα από πολλές διαμάχες και συγκρούσεις

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μετά αλλάζουν οι εργασιακές σχέσεις καθώς πλέον το εργατικό δίκαιο θεωρείται ανελαστικό. Η περίοδος του 1990-1995 ήταν μια περίοδος με σοβαρή επιβράδυνση, ενώ το 1995-1999 ήταν περίοδος επιτάχυνσης της απασχόλησης. Η μέση ετήσια αύξηση της απασχόλησης την περίοδο 1994 – 2000 ήταν 0,9%, ενώ για ολόκληρη την περίοδο των τελευταίων 30 ετών (1960-1993) ήταν μόλις 0,3%.

Η παγκοσμιοποίηση άλλαξε ολοκληρωτικά τις εργασιακές σχέσεις. Ο διεθνής ανταγωνισμός ανέδειξε τη σοβαρότητα της θεσμοθέτησης των οικονομικών συμφερόντων, καθώς όλο και περισσότερα κράτη του αναπτυσσόμενου κόσμου με φθηνά εργατικά χέρια αναδύονταν στη διεθνή αγορά. Η εξέλιξη της τεχνολογίας συνέβαλλε δραματικά στην αλλαγή των εργασιακών προτύπων. Η εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην αγορά, ελαχιστοποιεί το χωροχρόνο της παραγωγής, αναβαθμίζει την ποιότητα και διευκολύνει το εργατικό δυναμικό αλλά και την παραγωγική διαδικασία. Ταυτόχρονα απαξιώνει θέσεις εργασίας και δημιουργεί νέες προκλήσεις, αναγκάζοντας τους εργαζόμενους να ακολουθούν τις τεχνολογικές εξελίξεις και να προσαρμόζονται σε αυτές.

Το καθεστώς εργασίας στην Ελλάδα δε διαφέρει πολύ από τις άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης. Οι χώρες αυτές έχουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά ως προς τις αγορές εργασίας τους (Λαμπριανίδης & Λυμπεράκη, 2001:87). Κατά πρώτον, έχουν υψηλά ποσοστά ανεργίας, ιδιαίτερα ανάμεσα στη νεολαία και τις γυναίκες, που συνοδεύονται από χαμηλά ποσοστά απασχόλησης και διαδεδομένη παραοικονομία. Δεύτερον, η αγορά εργασίας κατά τους Λαμπριανίδη & Λυμπεράκη (2001) είναι κατατεταγμένη και διακρίνεται μεταξύ μιας κατηγορίας “εντός”, ειδικευμένης εργασίας σε θέσεις ανώτερου προσωπικού, με σταθερότητα απασχόλησης, υψηλή αμοιβή και δυνατότητα ανέλιξης (προνομίων, προστασίας, εκπαίδευση κλπ), και μιας κατηγορίας “εκτός”, με ανειδίκευτη εργασία σε θέσεις κατώτερου κύρους, χαμηλές αμοιβές και έλλειψη δυνατότητας ανέλιξης.

Οι μεγάλες οργανωμένες επιχειρήσεις μέσω τεχνολογικών αναδιαρθρώσεων μειώνουν το προσωπικό τους ενώ συγχρόνως, εξάγουν λειτουργίες που προηγούμενα ασκούσαν εξωτερικά, σε δευτερεύουσες εργασίες, στις οποίες υπάρχει κατά κανόνα αθρόα παρουσία μεταναστών. Η Πετράκη τεκμηριώνει την επέκταση της εξαρτημένης εργασίας στο ελληνικό καθεστώς εργασίας: «Ενώ το 1981 η μισθωτή εργασία δεν απορροφούσε ούτε το μισό εργατικό δυναμικό, το 1991 απορροφούσε λίγο παραπάνω (52%), ενώ το 2000 έφτασε στα 58%» (2007: 74).

Ο Κουζής (2001) συγκεκριμένα προτείνει ότι το εργασιακό τοπίο έχει αλλάξει ραγδαία ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Η κατάσταση στην αγορά εργασίας, τόσο στον ελληνικό όσο και στον διεθνή ευρωπαϊκό χώρο, απεικονίζει μια γενικευμένη υποβάθμιση των όρων εργασίας και διαβίωσης που βιώνει η συντριπτική πλειοψηφία του εργασιακού δυναμικού, δημιουργείται ένα νέο πρότυπο εργασίας με πολλά στοιχεία ευελιξίας (Κουζής, 2001). Στην ευέλικτη απασχόληση, κατά τον Κουζή (2008), υπάγεται η προσωρινή απασχόληση με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και η εποχική εργασία, η μερική απασχόληση με μειωμένο ωράριο εργασίας, ο δανεισμός εργαζόμενων, η απασχόληση εργαζόμενων με καθεστώς ανεξάρτητης εργασίας, δηλαδή αυτοαπασχόλησης, στην οποία ουσιαστικά αποκρύπτεται σχέση δεύτερης ταχύτητας από πλευράς εργασιακών δικαιωμάτων, αμοιβών και συνθηκών εργασίας (Κουζής, 2001).

Η Ελλάδα ταλανίστηκε από μεγάλο αριθμό απεργιών σε όλη τη δεκαετία του 1980, ενώ το κράτος παρέμβαινε στις εργασιακές σχέσεις και στον καθορισμό των μισθών. Τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 σημειώθηκε υποχώρηση της σύγκρουσης κεφαλαίου – εργασίας αλλά και εξασθένιση της κρατικής παρέμβασης.

Το ελληνικό σύστημα χαρακτηρίζεται από τις συνεχείς εθνικές διαπραγματεύσεις για τον κατώτατο μισθό και για τους βασικούς μισθούς ανά κλάδο ή επάγγελμα. Κεντρικό στοιχείο του παραδοσιακού ελληνικού εργασιακού μοντέλου ήταν η ισχυρή προστασία κατά των απολύσεων των εργαζομένων του ιδιωτικού τομέα με συμβάσεις αορίστου χρόνου. Λίγο πριν ξεσπάσει η κρίση, οι Έλληνες εργαζόμενοι απολάμβαναν υψηλή προστασία και πλήρη εργασιακά δικαιώματα, ενώ ένα άλλο τμήμα δούλευε με ευέλικτες και επισφαλείς μορφές απασχόλησης ή ακόμα και χωρίς δικαιώματα.

Τα υψηλά ελλείμματα στο δημόσιο τομέα σε συνδυασμό με τη πρόοδο που σημειώθηκε την περίοδο 2001-2007 ήταν τα βασικά χαρακτηριστικά εκείνης της περιόδου. Το δημόσιο χρέος όμως παρέμεινε σε σταθερά επίπεδα παρόλο τη συνεχή πρόοδο. Σαν αποτέλεσμα είχε η υπογραφή του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, που ουσιαστικά ήταν μια συμφωνία μεταξύ των κρατών μελών της ευρωζώνης προκειμένου να περιοριστούν τα δημοσιονομικά ελλείμματα και να τηρηθεί η δημοσιονομική πειθαρχία εντός της ΟΝΕ. Μέσα στους στόχους του Συμφώνου ήταν η σταθερή και η διαρκή διαχείριση των δημόσιων οικονομικών μέσα από ένα προληπτικό σύστημα έγκαιρης προειδοποίησης όταν το έλλειμμα μιας χώρας υπερέβαινε το 3%.

Στην Ελλάδα οι βασικοί δείκτες της οικονομίας επιδεινώθηκαν, μ' αποτέλεσμα η χώρα να αποκλειστεί από τις διεθνείς αγορές και να ζητήσει οικονομική στήριξη προκειμένου να προχωρήσει με ταχείς ρυθμούς στη δημοσιονομική προσαρμογή.

Η ελληνική οικονομία βρίσκεται ακόμη σε χαμηλά επίπεδα οικονομικής δραστηριότητας, παρόλο που έχουν περάσει χρόνια από την εφαρμογή του πρώτου μνημονίου και των προγραμμάτων προσαρμογής. Η χώρα έχει οδηγηθεί σε μείωση του μεριδίου στην απασχόληση του δευτερογενούς τομέα και σε ανάλογη αύξηση του μεριδίου του πρωτογενούς τομέα.

Η ελληνική αγορά έχει χαρακτηριστεί ως μια ιδιαίτερη ευέλικτη αγορά εργασίας λόγω του υψηλού μεγέθους της αδήλωτης εργασίας. Ταυτόχρονα σημειώνεται μια μεταβολή στην απασχόληση, από την πλήρη στην μερική απασχόληση. Η περικοπή της απασχόλησης στο δημόσιο τομέα είναι αποτέλεσμα ενός συνδυασμού άμεσων και έμμεσων μέτρων που ορίζονται στο Μνημόνιο. Το Μνημόνιο και το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2012-2015 έβαλαν επίσης στο στόχαστρο τα εργασιακά δικαιώματα των απασχολούμενων στον ιδιωτικό τομέα. Ορισμένα από τα μέτρα που έχουν εφαρμοστεί είναι: μείωση στο μισό της περιόδου προειδοποίησης και του ύψους της αποζημίωσης για ατομικές απολύσεις, αύξηση του ελάχιστου ορίου για μαζικές απολύσεις, εργασιακή εφεδρεία και προσυνταξιοδότηση στο δημόσιο τομέα, επέκταση της δοκιμαστικής περιόδου για τις νέες προσλήψεις από τρεις σε δώδεκα μήνες κ.α.

3.7 ΕΠΙΔΟΣΕΙΣ ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Η απώλεια θέσεων εργασίας υπήρξε αρκετά διαδεδομένη, από απόψεως τόσο κλαδικής δραστηριότητας όσο και τύπου απασχόλησης. Μεταξύ 2008 και 2013, η απασχόληση μειώθηκε κατά σχεδόν 21 τοις εκατό, με την απώλεια θέσεων εργασίας να επιταχύνεται τα τελευταία δύο έτη της περιόδου. Ειδικότερα, στη διάρκεια των τριών πρώτων ετών της κρίσης, δηλαδή από το 2008 έως το 2011, χάθηκαν συνολικά 10,2 τοις εκατό των θέσεων εργασίας, ή 3,4 τοις εκατό ετησίως κατά μέσο όρο. Παρόλο που η πτώση του ΑΕΠ επιβραδύνθηκε μετά το 2011, η κατάσταση της απασχόλησης επιδειωνόταν ταχύτερα από 2011 έως το 2013, με την απασχόληση να σημειώνει συνολική πτώση 11,6 τοις εκατό, ή 5,8 τοις εκατό ετησίως.

Παρά την μείωση της απασχόληση σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας, οι περισσότερες θέσεις εργασίας χάθηκαν σε τρεις βασικούς κλάδους: οικοδομή, μεταποίηση και λιανικό εμπόριο. Συνολικά, οι απολεσθείσες θέσεις εργασίας σε αυτούς τους τρεις κλάδους αντιπροσώπευαν τα δύο τρίτα περίπου της συνολικής καταστροφής θέσεων εργασίας από τα τέλη του 2008 έως το 2013. Κατόπιν της γενικής συρρίκνωσης του δημόσιου τομέα τα τελευταία έτη, οι περικοπές θέσεων εργασίας στη δημόσια διοίκηση, την παιδεία και την υγεία αθροιστικά αντιπροσώπευαν άλλο ένα 10 τοις εκατό της συνολική μείωσης της απασχόλησης. Δεδομένης της κατάστασης, η εξέταση της απώλειας θέσεων εργασίας ανά τύπο επαγγέλματος δείχνει ότι το μέγιστο μέρος θέσεων εργασίας που χάθηκαν αφορά σε τομείς μεσαίας ειδίκευσης. Ειδικότερα, μεταξύ 2008 και 2013, ο αριθμός τόσο υπαλλήλων γραφείου όσο και χειριστών εξοπλισμού και μηχανημάτων μειώθηκε άνω του 30 τοις εκατό. Κατά την ίδια περίοδο, ο αριθμός των τεχνιτών σημείωσε πτώση 46 τοις εκατό, κυρίως λόγω της κρίσης στον οικοδομικό και το μεταποιητικό κλάδο.

Όσον αφορά το καθεστώς απασχόλησης, η εξαρτημένη εργασία άρχισε να σημειώνει μείωση το 2009, για να περάσει σε αρνητικό έδαφος το πρώτο τρίμηνο του επόμενου έτους. Έκτοτε, έχει μειωθεί κατά περισσότερο από 22 τοις εκατό (μέχρι το τελευταίο τρίμηνο του 2014). Ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων με προσωπικό – αν και αντιστοιχεί σε 10 τοις εκατό της συνολικής απασχόλησης – παρουσίασε επίσης

σημαντική πτώση. Από το πρώτο τρίμηνο του 2009 μέχρι την ίδια περίοδο του 2014, μειώθηκε κατά 42 τοις εκατό. Ο αριθμός των αυτοαπασχολούμενων χωρίς προσωπικό μειώθηκε επίσης, αλλά σε μικρότερο βαθμό, και άρχισε να ανακάμπτει αργά από τα μέσα του 2011. Το αποτέλεσμα ήταν ότι αυξήθηκε το ποσοστό αυτοαπασχολούμενων χωρίς προσωπικό στο σύνολο της απασχόλησης – από 20 τοις εκατό το πρώτο τρίμηνο του 2009 σε 25 τοις εκατό το ίδιο τρίμηνο του 2014.

Παρόλο που ο ρυθμός απώλειας θέσεων εργασίας έχει επιβραδυνθεί από την αρχή του 2013, σημειώθηκε ελάχιστη βελτίωση στα συνολικά επίπεδα απασχόλησης. Μετά τη μέγιστη αρνητική τιμή στην οποία έφτασε το πρώτο τρίμηνο του 2013, η πτώση της απασχόλησης άρχισε να επιβραδύνεται ελαφρώς – γεγονός που ισχύει κυρίως για την προσωρινή απασχόληση. Μετά από ετήσια πτώση περίπου 25 τοις εκατό κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2012, ο ρυθμός της μειώθηκε σημαντικά. Ο αριθμός των προσωρινών θέσεων εργασίας αυξήθηκε κατά 0,9 τοις εκατό το τρίτο τρίμηνο του 2013, πριν μειωθεί ξανά κατά τα επόμενα τρίμηνα. Αντίστοιχα, η μόνιμη απασχόληση – μετά από σχεδόν 20 τοις εκατό πτώση από το πρώτο τρίμηνο του 2008 έως 2013 – παρέμεινε σχετικά σταθερή μετά το δεύτερο τρίμηνο του 2013. Ως προς την πλήρη απασχόληση σε σύγκριση με τη μερική απασχόληση, οι θέσεις πλήρους απασχόλησης υπέστησαν το σφοδρότερο πλήγμα, έχοντας μειωθεί κατά περισσότερο από 25 τοις εκατό μεταξύ του πρώτου τριμήνου του 2008 και του αντίστοιχου τριμήνου του 2014. Αντιθέτως, οι θέσεις μερικής απασχόλησης σημείωσαν στην ουσία άνοδο, ιδιαίτερα μετά το τελευταίο τμήμα του 2011. Στην πραγματικότητα, μεταξύ του τελευταίου τριμήνου του 2011 και του πρώτου τριμήνου του 2014, η μερική απασχόληση αυξήθηκε κατά σχεδόν 15 τοις εκατό – και κατά 22 τοις εκατό από το πρώτο τρίμηνο του 2008.

Εν γένει, παρά την επιβράδυνση του ρυθμού απώλειας θέσεων εργασίας και τις ενδείξεις θετικής δημιουργίας θέσεων εργασίας σε ορισμένους τομείς (π.χ. η απασχόληση έχει αυξηθεί κατά περίπου 15 τοις εκατό στον κλάδο πληροφορικής και επικοινωνίας από το τελευταίο τρίμηνο του 2011), το ποσοστό απασχόλησης συνεχίζει να φθίνει. Από το τρίτο τρίμηνο του 2008, χάθηκαν περισσότερες από ένα εκατομμύριο θέσεις εργασίας και η απασχόληση έχει σημειώσει πτώση κατά περίπου 22 τοις εκατό.

Με αποτέλεσμα η ανεργία να παραμείνει κοντά στο ιστορικά υψηλό του 27 τοις εκατό. Μεταξύ του τελευταίου τριμήνου του 2007 και του αντίστοιχου τριμήνου του 2010, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά περισσότερες από έξι ποσοστιαίες μονάδες – από 8,1 τοις εκατό σε 14,2 τοις εκατό.⁴² Έκτοτε, το ποσοστό ανεργίας συνέχισε να κινείται ανοδικά, αλλά με πολύ ταχύτερο ρυθμό, έχοντας σχεδόν διπλασιαστεί από το 2010 και φτάνοντας την μέγιστη τιμή του 27,6 τοις εκατό το τελευταίο τρίμηνο του 2013 – το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και σχεδόν τριπλάσιο του μέσου όρου του 10,6 τοις εκατό της ΕΕ των 28. Η έκταση της ανόδου της ανεργίας από το 2008 είναι παρόμοια για άνδρες και γυναίκες, αν και το επίπεδο ανεργίας για τις γυναίκες παραμένει σημαντικά υψηλότερο. Πράγματι, κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2013, το ποσοστό ανεργίας στις γυναίκες ήταν 31,7 τοις εκατό από 12,3 τοις εκατό το 2007, ενώ για τους άνδρες βρέθηκε στο 24 τοις εκατό από 5,2 τοις εκατό το 2007.

Περισσότερο ανησυχητική είναι η κατακόρυφη αύξηση της ανεργίας των νέων. Παρόλο που δεν είναι ασυνήθιστη στις ευρωπαϊκές χώρες, στην Ελλάδα το ποσοστό αυξήθηκε κατά 36 τοις εκατό, για να φτάσει στο 57 τοις εκατό το τελευταίο τρίμηνο του 2013 – επίσης το υψηλότερο στις χώρες της ΕΕ. Η απώλεια θέσεων εργασίας έχει επηρεάσει άτομα όλων των μορφωτικών επιπέδων. Πιο συγκεκριμένα, τα ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα έχουν λίγο-πολύ διπλασιαστεί σε κάθε μία από τις κατηγορίες εκπαίδευσης: στα υψηλής εκπαίδευσης άτομα αυξήθηκε κατά 15 ποσοστιαίες μονάδες, υπερβαίνοντας το 20 τοις εκατό το τελευταίο τρίμηνο του 2013, ενώ για άτομα χαμηλού και μεσαίου επιπέδου εκπαίδευσης, τα ποσοστά αυξήθηκαν κατά περισσότερο από 22 ποσοστιαίες μονάδες, φτάνοντας στο 29,6 τοις εκατό και 31,3 τοις εκατό, αντίστοιχα, κατά το τελευταίο τρίμηνο του 2013.

Η Ελλάδα ιστορικά είχε υψηλά επίπεδα μακροχρόνιας ανεργίας, συγκεκριμένα σχεδόν 50 τοις εκατό της ανεργίας το 2007. Όμως το ποσοστό των αναζητούντων εργασία που παρέμεναν άνεργοι για περισσότερο από ένα έτος υπερέβη το 70 τοις εκατό το τελευταίο τρίμηνο του 2013. Επιπλέον, δεδομένης της διάρκειας της κάμψης, η άνοδος της μακροχρόνιας ανεργίας συνοδεύεται από αύξηση της διάρκειας της ανεργίας, με σχεδόν έναν στους δύο ανέργους να έχουν μείνει εκτός εργασίας για περισσότερα από δύο έτη και έναν στους πέντε για τέσσερα ή περισσότερα έτη.

---

⁴² Διεθνές Ινστιτούτο Εργασιακών Μελετών (2012) για περιγραφή των τάσεων αγοράς εργασίας κατά το πρώτο έτος της ύφεσης.

Πρόκειται για αξιοσημείωτα υψηλότερο ποσοστό σε σχέση με την ΕΕ των 28 συνολικά, όπου ο αριθμός των ανέργων για περισσότερα από δύο έτη έχει αυξηθεί ελαφρώς κατά μέσο όρο από την έναρξη της κρίσης, φτάνοντας το 29 τοις εκατό στο σύνολο των ανέργων το τελευταίο τρίμηνο του 2013.

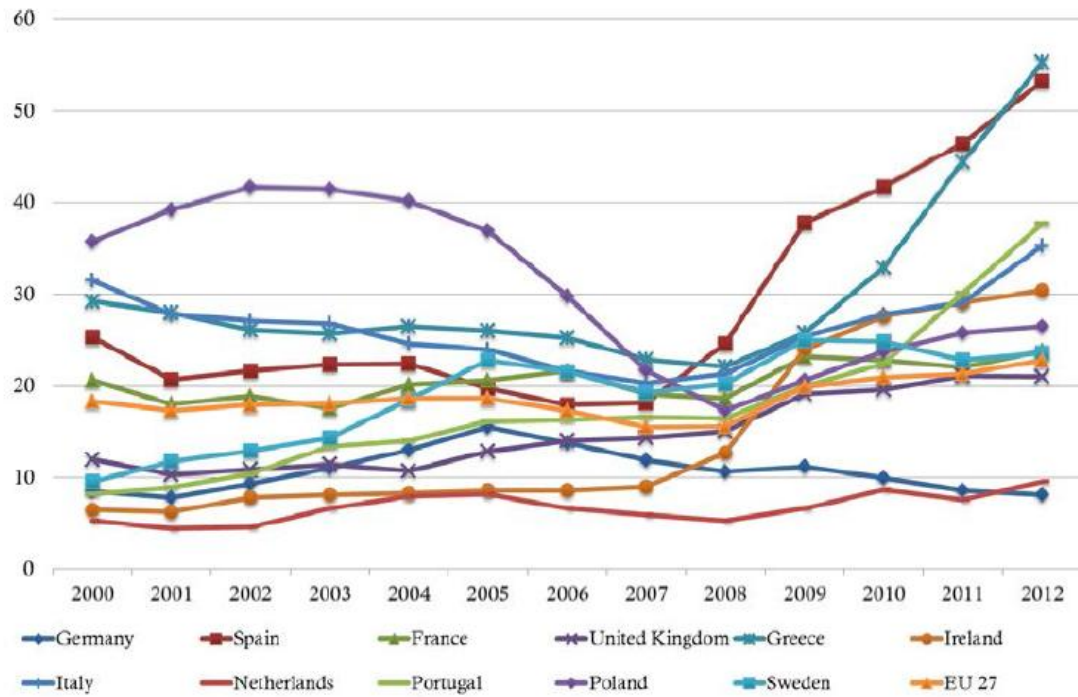
Το γεγονός αυτό εγείρει σημαντικά ζητήματα ως προς την απώλεια των δεξιοτήτων και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Εν τω μεταξύ, ένα τόσο υψηλό ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας ασκεί περαιτέρω πιέσεις στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, το οποίο μόλις πρόσφατα άρχισε να παρέχει πιο αποτελεσματικά μέτρα στήριξης του εισοδήματος για τους μακροχρόνια άνεργους.

3.8 Η ΑΝΕΡΓΙΑ ΤΟ 2014 ΚΑΙ ΤΟ 2015

Το ποσοστό της ανεργίας το πρώτο τρίμηνο του 2014 εκτοξεύτηκε δραματικά, φτάνοντας πολύ πάνω από το $\frac{1}{4}$ του εργατικού δυναμικού της χώρας. Συγκεκριμένα το πρώτο τρίμηνο του 2014, το ποσοστό της ανεργίας παρέμεινε στα ίδια επίπεδα με το αντίστοιχο ποσοστό του πρώτου τριμήνου του 2013, δηλαδή στο 27,8%.

Τα ποσοστά ανεργίας είναι εντυπωσιακά. Ανάμεσα σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες μόνο η Νορβηγία, η Ελβετία, η Αυστρία, η Ολλανδία και η Γερμανία παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά ανεργίας στους νέους. Συγκρίνοντας κανείς τις ευρωπαϊκές χώρες μπορεί να καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι μόνο τρεις από τις 27 χώρες κρατάνε το ποσοστό ανεργίας στους νέους κάτω από το 10%. Ο μέσος όρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν 23% το 2012. Σημαντικά υψηλά ποσοστά ανεργίας μπορούν να παρατηρηθούν στην Ιρλανδία, στη Σλοβακία, στην Ιταλία, στην Πορτογαλία και κυρίως στην Κροατία αλλά και σε χώρες όπου έχει εξαπλωθεί η κρίση όπως η Ισπανία και η Ελλάδα. Ειδικά στην Ελλάδα και στην Ισπανία η ανεργία των νέων έχει αυξηθεί δραματικά τα τελευταία πέντε χρόνια και συγκεκριμένα έχει διπλασιαστεί σε σχέση με το 2008 όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στο διάγραμμα 3.

Διάγραμμα 3: Ποσοστά ανεργίας στους νέους τα έτη 2000-2012

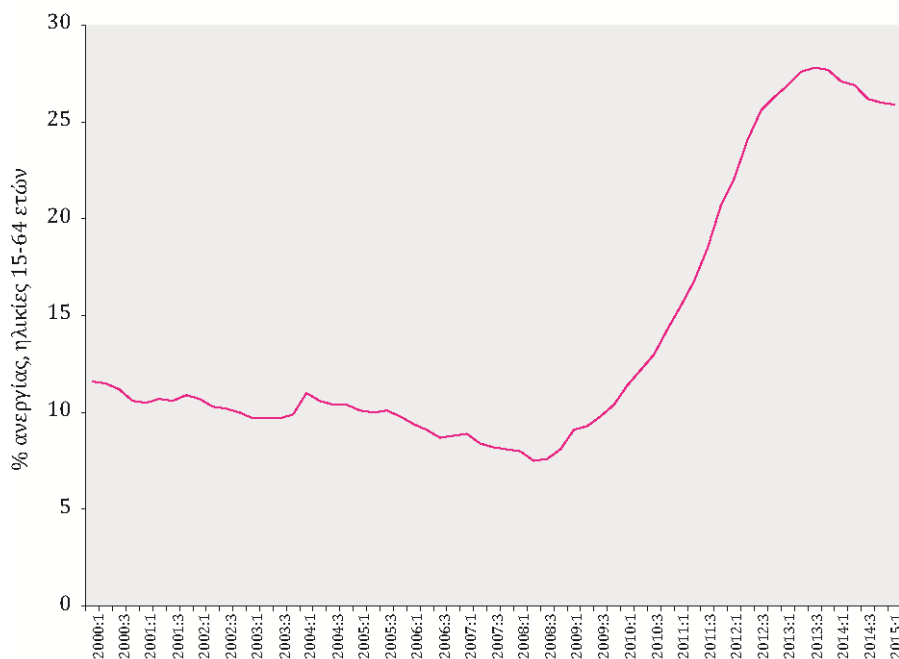
Source: Eurostat.

Notes: In percent of youths aged 15 to 24 years.

Πηγή: Eurostat

Διάγραμμα 4: Ποσοστό ανεργίας σε ηλικίες 15-64 ετών στην Ελλάδα

Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό (%) ανεργίας σε ηλικίες 15-64 ετών (Ελλάδα, 2000:1-2015:1)

Πηγή: Eurostat

Συσχετίζοντας τις αυξητικές απαιτήσεις σε προσόντα σε όλα και πιο έντονα ανταγωνιστικές αγορές, δε χρειάζεται κάποια περαιτέρω ανάλυση για το γεγονός ότι η ανεργία είναι υψηλή και ειδικά ανάμεσα στους χαμηλά καταρτισμένους εφήβους σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με τον κίνδυνο ανεργίας σε νέους με αρκετά προσόντα. Παρόλα αυτά παρατηρείται αύξηση ανεργίας και ανάμεσα σε νέους με υψηλά προσόντα. Ο μέσος όρος του ποσοστού ανεργίας σε αυτήν την ομάδα έχει αυξηθεί από το 12 στο 18% το 2012. Οι χώρες που παρουσιάζουν τέτοιου είδους υψηλά ποσοστά ανεργίας είναι η Ελλάδα, η Ιταλία, η Πορτογαλία και η Ρουμανία.

Σύμφωνα με έρευνα που πραγματοποίησε η Eurostat τον Ιανουάριο του 2014, ο εποχικά διορθωμένος δείκτης ανεργίας ήταν 12% για την Ευρωζώνη των 18. Ο δείκτης ανεργίας για το σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28 ήταν 10,8% τον Ιανουάριο του 2014. Και οι δύο δείκτες παρέμειναν σταθεροί με μια μικρή πτώση σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2013.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΛ.ΣΤΑΤ., η ανεργία στην Ελλάδα παρουσίασε στο περασμένο τρίμηνο Ιανουαρίου – Μαρτίου αύξηση για δεύτερο συνεχόμενο τρίμηνο, καθώς ανήλθε στο 26,6% από 26,1% το τελευταίο τρίμηνο του 2014. Όμως σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους παρουσιάζει μείωση κατά 1,2 ποσοστιαίες μονάδες (27,8% στο α' τρίμηνο 2014). Έτσι, η ανεργία στην Ελλάδα ήταν για τέταρτο συνεχόμενο τρίμηνο μειωμένη σε σύγκριση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους. Ακολούθως, ο αριθμός των ανέργων περιορίστηκε από τους 1.299,8 χιλιάδες τον Απρίλιο του 2014 στους 1.231,5 χιλιάδες τον Απρίλιο του 2015 (μείωση κατά 68,3 χιλιάδες άτομα).

Πίνακας 3: Πληθυσμός ηλικίας 15 ετών και άνω κατά κατάσταση απασχόλησης (σε χιλ.)

Περίοδος αναφοράς	Γενικό Σύνολο	Ποσοστό (%) του πληθυσμού	Απασχολούμενοι	Ποσοστό (%) του εργατικού δυναμικού	Άνεργοι	Ποσοστό (%) του εργατικού δυναμικού
1998	8.680,4	52,1	4.017,9	88,8	507,9	11,2
1999	8.764,5	52,3	4.031,4	87,9	554,7	12,1
2000	8.839,8	52,2	4.088,5	88,6	523,5	11,4
2001	9.156,0	51,4	4.202,1	89,2	508,4	10,8
2002	9.188,3	51,8	4.265,0	89,7	492,7	10,4
2003	9.234,9	52,3	4.353,2	90,2	472,7	9,8
2004	9.285,3	52,9	4.389,5	89,4	520,0	10,6
2005	9.332,4	52,9	4.443,6	90,0	493,6	10,0
2006	9.374,1	53,1	4.527,5	91,0	448,2	9,0
2007	9.412,3	52,9	4.564,1	91,6	418,4	8,4
2008	9.435,1	53,0	4.610,5	92,3	387,9	7,8
2009	9.431,1	53,4	4.556,0	90,4	484,7	9,6
2010	9.399,4	53,5	4.389,8	87,3	639,4	12,7
A' τρίμηνο 2011	9.374,4	53,0	4.165,5	83,9	799,6	16,1
B' τρίμηνο 2011	9.373,1	52,7	4.124,2	83,5	815,6	16,5
Γ' τρίμηνο 2011	9.372,2	52,5	4.040,8	82,1	883,5	17,9
Δ' τρίμηνο 2011	9.371,7	52,5	3.886,9	79,1	1.028,6	20,9
A' τρίμηνο 2012	9.364,7	52,4	3.785,0	77,2	1.119,1	22,8
B' τρίμηνο 2012	9.351,2	52,3	3.729,9	76,2	1.163,0	23,8
Γ' τρίμηνο 2012	9.338,0	52,3	3.668,0	75,1	1.218,4	24,9
Δ' τρίμηνο 2012	9.325,3	52,3	3.597,0	73,8	1.279,9	26,2
A' τρίμηνο 2013	9.316,5	52,0	3.504,2	72,4	1.336,0	27,6
B' τρίμηνο 2013	9.311,7	52,2	3.535,0	72,7	1.327,9	27,3
Γ' τρίμηνο 2013	9.307,1	52,2	3.533,7	72,8	1.320,3	27,2
Δ' τρίμηνο 2013	9.302,7	51,8	3.479,9	72,2	1.337,2	27,8
A' τρίμηνο 2014	9.295,8	51,9	3.483,7	72,2	1.342,3	27,8
B' τρίμηνο 2014	9.286,6	51,9	3.539,1	73,4	1.280,1	26,6
Γ' τρίμηνο 2014	9.277,5	51,9	3.586,9	74,5	1.229,4	25,5
Δ' τρίμηνο 2014	9.268,5	51,6	3.535,3	73,9	1.245,9	26,1
A' τρίμηνο 2015	9.259,1	51,6	3.504,4	73,4	1.272,5	26,6

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα εξακολουθεί να παραμένει το υψηλότερο στην Ευρωζώνη των 19 από το τρίτο τρίμηνο του 2012. Στις περισσότερες χώρες οι οποίες εισήλθαν στο Μηχανισμό Στήριξης η ανεργία βρίσκεται σε πτωτική πορεία, με εξαίρεση την Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο – ΟΙ «ΑΡΙΘΜΟΙ» ΚΑΙ ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΤΗΣ «ΑΓΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ» ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 ΟΙ ΑΡΙΘΜΟΙ

Λόγω της παρατεταμένης ύφεσης της αγοράς εργασίας, παρουσιάζεται άνοδος της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Το βάθος και η διάρκεια της κρίσης στην αγορά εργασίας της Ελλάδας έχουν μεταφραστεί σε σημαντική πτώση του διάμεσου εισοδήματος. Συγκεκριμένα, μεταξύ 2007 και 2013, το διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα στην Ελλάδα έπεσε από €10.200 σε €8.371 (-17,9 τοις εκατό), ενώ στην ΕΕ των 27 συνολικά αυξήθηκε κατά 11,3 τοις εκατό κατά την ίδια περίοδο. Κατά συνέπεια, το κατώφλι κινδύνου φτώχειας στην Ελλάδα – το οποίο ορίζεται ως εισόδημα χαμηλότερο του 60 τοις εκατό του διάμεσου εισοδήματος – επίσης έπεσε από τα 6.120 ευρώ το 2007 στα 5.023 ευρώ το 2013. Σημαντικό είναι ότι αυξήθηκε το ποσοστό των ανθρώπων με εισόδημα κάτω από αυτό το νέο κατώφλι, αντιστοιχώντας στην Ελλάδα ένα από τα υψηλότερα ποσοστά πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας της ΕΕ. Πράγματι, το 2013 τον κίνδυνο φτώχειας διέτρεχε 23,1 τοις εκατό του πληθυσμού – το υψηλότερο ποσοστό από τη δεκαετία του 1990 – έναντι του μέσου όρου του 16,6 τοις εκατό στην ΕΕ των 27. Επιπλέον, το ποσοστό πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας διαφέρει σημαντικά ανάλογα με επιμέρους χαρακτηριστικά, ιδίως ανά ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης και καθεστώς απασχόλησης:

- **Ηλικία:** Ο βαθμός αύξησης του ποσοστού πληθυσμού σε κίνδυνο φτώχειας είναι παρόμοιος σε όλο το φάσμα των ατόμων σε παραγωγική ηλικία εργασίας. Για παράδειγμα, το ποσοστό των ατόμων ηλικίας 25–54 ετών σε κίνδυνο φτώχειας αυξήθηκε από 17,9 τοις εκατό το 2007 σε 23,4 τοις εκατό το 2013. Αντίστοιχα, αυτό το ποσοστό για άτομα ηλικίας 55–64 ετών αυξήθηκε κατά περίπου 5 ποσοστιαίες μονάδες κατά την ίδια περίοδο, φτάνοντας το 21 τοις εκατό το 2013. Ωστόσο, οι νέοι ηλικίας 18–24 ετών έχουν βιώσει μία δυσανάλογη άνοδο του ποσοστού κινδύνου φτώχειας, το οποίο ανήλθε σε 34,1 τοις εκατό το 2013 από 24,3 τοις εκατό το 2007.

- ❖ Επίπεδο εκπαίδευσης: Τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας στα άτομα χαμηλού και μεσαίου επιπέδου εκπαίδευσης έχουν αμφοτέρωτα αυξηθεί κατά περισσότερες από 8 ποσοστιαίες μονάδες από το 2007, φτάνοντας στο 36,4 τοις εκατό και 24,5 τοις εκατό, αντίστοιχα, το 2013. Ο ίδιος δείκτης για άτομα υψηλού επιπέδου εκπαίδευσης ήταν 9,5 τοις εκατό το 2013 αυξημένος κατά μόλις 1,8 ποσοστιαίες μονάδες από το 2007.
- ❖ Καθεστώς απασχόλησης: Το ποσοστό των απασχολούμενων σε κίνδυνο φτώχειας αυξήθηκε κατά λιγότερο από ένα τοις εκατό, φτάνοντας το 13 τοις εκατό το 2013. Εντούτοις, παρατηρείται μία μεγάλη διαφορά μεταξύ των εργαζομένων και των αυτοαπασχολούμενων: το ποσοστό των πρώτων που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ήταν 9,2 τοις εκατό το 2013, έναντι 20,3 τοις εκατό των δεύτερων κατά το ίδιο έτος. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι το ποσοστό των ανέργων σε κίνδυνο φτώχειας αυξήθηκε αξιοσημείωτα από 35,9 τοις εκατό το 2007 σε 46,5 τοις εκατό το 2013. Το ποσοστό των άεργων έχει σημειώσει παρόμοια αύξηση, ανερχόμενο από 27 τοις εκατό το 2007 σε 32,5 τοις εκατό το 2013.

Εάν εξεταστεί η ευρύτερη έννοια του κινδύνου φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού⁴³, το μερίδιο του συνολικού πληθυσμού που διαβιώνει σε τέτοιες συνθήκες έφτασε το 35,7 τοις εκατό το 2013 – σημειώνοντας αύξηση άνω των 6 ποσοστιαίων μονάδων από την αρχή της ύφεσης. Ακόμη μία φορά, η ανάλυση των δεδομένων φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού με βάση τα χαρακτηριστικά των ατόμων, υποδεικνύει ότι ορισμένες ομάδες έχουν θιγεί περισσότερο από άλλες:

- 1) Ηλικία: Οι νέοι ηλικίας 18–24 ετών έχουν βιώσει την οξύτερη αύξηση του κινδύνου φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, συγκεκριμένα 15

⁴³ Αυτός ο δείκτης αντιστοιχεί στο άθροισμα των ατόμων τα οποία διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας, ή αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση ή διαβιώνουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Η στέρηση υλικών αγαθών καλύπτει δείκτες που σχετίζονται με οικονομική πίεση και διαρκή αγαθά. Τα άτομα που αντιμετωπίζουν σοβαρή υλική στέρηση διαβιώνουν σε συνθήκες σοβαρά περιορισμένες λόγω έλλειψης πόρων, στερούνται τουλάχιστον τέσσερις από τις εννέα συνολικά, διαστάσεις της υλικής στέρησης που λαμβάνει υπόψη η Eurostat.

ποσοστιαίες μονάδες από το 2007, φτάνοντας το 50,7 τοις εκατό των νέων το 2013. Το ποσοστό των ατόμων στη μέση της ηλικιακής κατανομής του πληθυσμού (ηλικίας 25–54) που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού ήταν 36,9 τοις εκατό το 2013, από 26,1 τοις εκατό το 2007 (στα άτομα ηλικίας 55 ετών και άνω το ποσοστό ήταν περίπου 29 τοις εκατό το 2013).

- 2) Επίπεδο εκπαίδευσης: Τα άτομα στη μέση της κατανομής ‘εκπαίδευση’, δηλαδή οι απόφοιτοι ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έχουν πληγεί περισσότερο με το κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού να έχει αυξηθεί κατά 13,4 ποσοστιαίες μονάδες – από 24,4 τοις εκατό σε 38,4 τοις εκατό μεταξύ 2007 και 2013. Η αύξηση ήταν κατά περίπου 5 ποσοστιαίες μονάδες, φτάνοντας στο 41,1 τοις εκατό το 2013, για τους απόφοιτους κατώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες, στο 18,5 τοις εκατό το 2013, για τους απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.
- 3) Καθεστώς απασχόλησης: Αν και ο κίνδυνος φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού αυξήθηκε κατά μόλις 2 ποσοστιαίες μονάδες για τους απασχολούμενους, από 18,5 σε 20,2 τοις εκατό μεταξύ 2007 και 2013, την ίδια περίοδο για τους άνεργους αυξήθηκε κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες, φτάνοντας στο 67,8 τοις εκατό το 2013, και κατά 11 ποσοστιαίες μονάδες για τους άεργους, στο 50,1 τοις εκατό το 2013.

Παράλληλα με τη φτώχεια, η εισοδηματική ανισότητα διευρύνθηκε, ειδικά μετά το 2010. Ο συντελεστής Gini διαθέσιμου εισοδήματος – ένας αντιπροσωπευτικός δείκτης για το επίπεδο άνισης συνολικής κατανομής εισοδήματος – βρέθηκε στο 34,3 το 2013, από 32,9 το 2010. Ο συντελεστής Gini ήταν 30,5 για την ΕΕ των 27 συνολικά το 2013.⁴⁴ Εν των μεταξύ, το μερίδιο του εισοδήματος που κατέχει το πλουσιότερο 20 τοις εκατό του πληθυσμού ήταν περίπου 6,6 φορές υψηλότερο από εκείνο του φτωχότερου 20 τοις εκατό το 2013 – από 5,9 φορές το 2008.

---

⁴⁴ Ο συντελεστής Gini ήταν 30,6 για την ΕΕ των 17 το 2013.

4.2 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

Ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης, ένα αυξανόμενο μερίδιο του πληθυσμού φεύγει από την Ελλάδα. Πράγματι, ο αριθμός των ανθρώπων που εγκατέλειψαν τη χώρα από το 2010 έως το 2012 αυξήθηκε κατά σχεδόν 30 τοις εκατό – έχοντας αυξηθεί από 119.985 σε 154.435.⁴⁵ Πρόκειται για την τέταρτη μεγαλύτερη αύξηση στις ευρωπαϊκές χώρες, μετά την Πορτογαλία, την Ιταλία και την Ουγγαρία. Ως προς τις χώρες προορισμού, το μερίδιο των εργαζομένων που μετακινείται προς άλλες χώρες της ΕΕ των 27 αυξήθηκε κατά 50 τοις εκατό, αντιπροσωπεύοντας τα δύο τρίτα σχεδόν των συνολικών μεταναστευτικών ροών από την Ελλάδα το 2012. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι περίπου δύο τρίτα όσων έφυγαν από την Ελλάδα το 2012 ήταν ηλικίας από 24 έως 35 ετών. Αν είναι λίγα τα διαθέσιμα στοιχεία, η μετανάστευση ειδικευμένων ατόμων φαίνεται να αποτελεί φαινόμενο μεγάλων διαστάσεων στην Ελλάδα. Πράγματι, τα στοιχεία σχετικής έρευνας⁴⁶ υποδεικνύουν ότι οι υψηλής εκπαίδευσης νέοι παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη πιθανότητα φυγής από τη χώρα: περίπου 90 τοις εκατό των σχεδόν 1.000 Ελλήνων μεταναστών που συμμετείχαν στην έρευνα κατείχαν πανεπιστημιακό πτυχία, κυρίως σε τεχνικούς κλάδους, όπως μηχανική, πληροφορική και μαθηματικά. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν παράγοντας ιδιαίτερης ανησυχίας, καθώς το υψηλής εκπαίδευσης και εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό είναι ύψιστης σημασίας για την άνοδο του επιπέδου παραγωγικότητας της Ελλάδας.

Στις 23/4/2010 η Ελλάδα προσέφυγε στην Τριμερή Οικονομική Βοήθεια, ενώ την ακολούθησαν η Ιρλανδία (21/10/2010), η Πορτογαλία (6/4/2011) και η Ισπανία (25/6/2012). Ως αποτέλεσμα, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στις παραπάνω χώρες έγινε δραστική περιστολή των δημόσιων δαπανών και, όπως ήταν αναμενόμενο, και

---

⁴⁵ Ετήσιες μεταναστευτικές ροές σύμφωνα με τη Eurostat.

⁴⁶ Τα στοιχεία έρευνας που αναφέρονται στο κείμενο προέρχονται από τα προκαταρκτικά πορίσματα μίας μελέτης που πραγματοποιήθηκε από τα ιδρύματα European University Institute, Trinity College Dublin, Elcano Royal Institute της Μαδρίτης και Technical University της Λισαβόνας σχετικά με την ευρωπαϊκή μετανάστευση από νοτιοευρωπαϊκές χώρες που έχουν πληγεί από την κρίση και την Ιρλανδία.

στον τομέα της εκπαίδευσης. Οι επιπτώσεις των μνημονιακών πολιτικών στους μισθούς των εκπαιδευτικών υπήρξαν τραγικές. Η εφαρμογή του νόμου 4024/2011 οδήγησε σε ονομαστικές μειώσεις που για ορισμένες κατηγορίες εκπαιδευτικών αγγίζουν το 50%. Συνολικά, οι ονομαστικές μισθολογικές απώλειες για εκπαιδευτικό με 30 χρόνια υπηρεσίας μπορεί να φτάσουν μετά από τριάντα χρόνια υπηρεσίας ακόμη και τις 150.000 €, και αυτό με δεδομένο ότι ο συγκεκριμένος εκπαιδευτικός εξελίσσεται ακώλυτα βαθμολογικά και μισθολογικά. Δεν συνυπολογίζονται, επίσης, οι απώλειες από την κατάργηση της τιμαριθμικής προσαρμογής και η απώλεια της αγοραστικής δύναμης των μισθών λόγω της αύξησης των φόρων και των τιμών σε βασικά καταναλωτικά προϊόντα.

Όλες αυτές οι περικοπές έγιναν στο γενικότερο πλαίσιο της μείωσης των μισθών των δημόσιων υπαλλήλων που απαιτούνται από το Μνημόνιο και την Τρόικα. Ως συνέπεια, επίσης, αυτών των περικοπών στον εκπαιδευτικό προϋπολογισμό και στις δημόσιες υπηρεσίες, οι συντάξεις των εκπαιδευτικών έχουν μειωθεί. Ο αριθμός των μαθητών στις σχολικές τάξεις έχει αυξηθεί και περίπου 300 Δημοτικά σχολεία έχουν κλείσει σε ολόκληρη τη χώρα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα τελευταία σαράντα χρόνια περίπου στην παγκόσμια οικονομία, 205 χώρες έχουν βιώσει συνθήκες συναλλαγματικής κατάρρευσης, 124 χώρες έχουν βιώσει την κατάρρευση του τραπεζικού τους συστήματος, 63 χώρες έχουν βιώσει κρίση δημοσίου χρέους και 8 χώρες γενική κατάρρευση. Για το λόγο αυτό, η πρόσφατη χρηματοοικονομική κρίση στην ευρωζώνη ανέδειξε ανάγλυφα τον καταστροφικό γόρδιο δεσμό μεταξύ τραπεζών και κρατών, με την ιδιαιτερότητα βέβαια ότι η αναφορά τώρα είναι σε κράτη – μέλη μιας νομισματικής ένωσης, κάτι το οποίο αυξάνει το επιστημονικό ενδιαφέρον για τη μελέτη των αιτιών και συνεπειών αυτής της διπλής κρίσης (Μουρμούρας Ι.).

Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι το πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας είναι μεγάλο και θα μπορούσαμε να πούμε αρκετά βαθύ. Σαφώς τα χρόνια δημοσιονομικά ελλείμματα και το υπέρογκο δημόσιο χρέος αποτελούν την κορυφή αλλά και ένα σημαντικό μέρος του τεράστιου παγόβουνου που έχει μπροστά της η οικονομία της χώρας μας. Από την άλλη πλευρά όμως τη βάση αποτελούν οι χρόνιες παθογένειες τόσο του οικονομικού μοντέλου της χώρας όσο και του πολιτικού της συστήματος.

Η Ελλάδα προκειμένου να καταφέρει να αποπληρώσει το χρέος της θα πρέπει πρωταρχικά να μπορεί να παράγει πρωτογενή πλεονάσματα. Για να το καταφέρει αυτό θα πρέπει να επικεντρωθεί σε δύο σημεία. Πρώτον, σε αυτό της μείωσης των δημοσίων δαπανών ή καλύτερα του εξορθολογισμού των δημοσίων δαπανών καθώς η Ελλάδα είναι πολύ κοντά στο μέσο όρο της Ε.Ε. σχετικά με το ύψος των δημοσίων δαπανών, αλλά το πρόβλημα της είναι ο σωστός καταμερισμός αυτών και η αποδοτικότητα τους για το σύνολο της οικονομίας. Στην Ελλάδα και κυρίως μετά την είσοδο στο ευρώ, οι δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν δεν πρόσφεραν την αναμενόμενη δυναμική στην Ελληνική παραγωγή. Ακόμη και αυτές που αφορούσαν έργα υποδομής (κυρίως λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων) δεν διανεμήθηκαν με τον απαραίτητο σχεδιασμό Αυτό το οποίο θα πρέπει να γίνει είναι ο επανασχεδιασμός των παραγωγικών και μη παραγωγικών δημοσίων δαπανών με έμφαση σε αυτές της παραγωγής.

Το δεύτερο σημείο που θα πρέπει να δοθεί προσοχή είναι η είσπραξη μεγαλύτερων εσόδων. Οι περικοπές δαπανών από τομείς όπως η άμυνα και ο πολιτισμός κρίνονται επιβεβλημένα την περίοδο αυτή. Η νέα κατανομή θα πρέπει να είναι υπέρ των δαπανών για την παιδεία και να δοθεί έμφαση στον εξορθολογισμό των δαπανών της υγείας με στόχο την ποιοτική βελτίωση του τομέα γεγονός που μπορεί να συμβεί μέσα από έναν μακροπρόθεσμο σχεδιασμό. Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά με τα παραπάνω θα μπορούσαμε να πούμε ότι η αναδιάρθρωση της πολιτικής των δημοσίων δαπανών μπορεί να βασίζεται στις εξής αρχές: (α) υιοθέτηση ενός πολυετούς σχεδιασμού των δαπανών (και εγκατάλειψη της προσθετικής μεθόδου κατάρτισης του προϋπολογισμού), (β) θέσπιση συγκεκριμένων μετρήσιμων στόχων και αξιολόγηση των δημοσίων δαπανών στη βάση του κοινωνικού αποτελέσματος και (γ) έμφαση στη διάκριση μεταξύ τρέχουσας και κεφαλαιακής δαπάνης, πλεονασματικός τακτικός προϋπολογισμός και εφαρμογή του «χρυσού κανόνα των δημοσίων οικονομικών» για την πολιτική των δημοσίων επενδύσεων (Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδας 2005).

Η προσπάθεια εκσυγχρονισμού του φοροεισπρακτικού μηχανισμού θα πρέπει να συνοδεύεται από μια συντονισμένη εφαρμογή της τεχνολογίας με στόχο ένα αποτελεσματικό ελεγκτικό μηχανισμό για τον έλεγχο της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας. Επιπλέον, μια ορθολογική φορολόγηση των ακινήτων σε συνδυασμό με τα εισοδήματα που αυτά αποφέρουν, θα αποτελούσε μια πιο δίκαιη φορολόγηση και θα απελευθέρωνε πόρους για να κατευθυνθούν από τα νοικοκυριά στην κατανάλωση.

Σε γενικές γραμμές, λαμβάνοντας υπόψη την επιτακτική ανάγκη για την μείωση του χρέους και την δημιουργία πλεονάσματος, αλλά και την δύσκολη οικονομική κατάσταση που λαμβάνει χώρα στην Ελλάδα και βιώνουν οι πολίτες της, η απεμπλοκή του δημοσίου από όλους τους τομείς, πλην της παιδείας, υγείας, άμυνας-ασφάλειας και των εισπρακτικών μηχανισμών, θα απελευθέρωνε παραγωγικές δυνάμεις του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας και αυτό σε συνδυασμό με ένα ευέλικτο, σύγχρονο και πάνω από όλα σταθερό, φορολογικό σύστημα θα προσέλκυε επενδύσεις για τον τόπο μας.

Οι κοινωνικές ανισότητες, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η επιδείνωση των συνθηκών εργασίας, η επέκταση της φτώχειας και η έκρηξη της ανεργίας είναι ζητήματα που

προβληματίζουν κάθε κοινωνία. Διαπιστώνεται ότι υπάρχουν διαφορές που επηρεάζουν το μέγεθος της ανεργίας μεταξύ ανδρών και γυναικών, αφού οι γυναίκες εμφανίζουν μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας διάρκειας «άνω των 12 μηνών». Σε ότι αφορά στη μακροχρόνια ανεργία, αυτή φαίνεται να είναι εντονότερη στις ηλικίες 25 – 30 ετών τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες.

Οι εξελίξεις των τελευταίων χρόνων στην αγορά εργασίας οδηγούν και στην ιδιαίτερη ανάπτυξη των ευέλικτων μορφών απασχόλησης, οι οποίες συνεπάγονται φθινό κόστος για τους εργοδότες και κατά κανόνα, χαμηλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας. Στην ευέλικτη απασχόληση υπάγεται η μερική απασχόληση με το μειωμένο ωράριο εργασίας. Συγκεκριμένα, μέσα από τα εμπειρικά αποτελέσματα πιστεύουμε ότι, ο τομέας της απασχόλησης, το είδος της επιχείρησης και η εκπαίδευση καθορίζουν τη μορφή της εργασίας. Η ηλικία δεν αποτελεί σημαντικό παράγοντα σε όλες τις περιόδους αν και είναι φανερό ότι πλήττονται οι ηλικίες 15 – 24 σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες.

Το φύλο αλλά και το επίπεδο μόρφωσης επηρεάζει την εύρεση εργασίας αλλά δεν είναι πάντα σημαντικό. Οι άνεργοι συγκεντρώνουν μεγαλύτερες πιθανότητες να είναι νέοι, ηλικίας 15-24 και γυναίκες.

Τέλος, μετά το πρώτο PSI, πολλοί οικονομολόγοι, τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό, αναφέρονται σε μια πιο δραστική απομείωση του Ελληνικού χρέους. Ο λόγος είναι ότι η Ελληνική οικονομία δεν εμφανίζει την δυναμική εκείνη που θα την οδηγήσει να αποπληρώσει ομαλά το χρέος της και να μπορεί να αποτανθεί και πάλι στις διεθνείς αγορές για την χρηματοδότηση της.

Πιο αναλυτικά, στα τέλη του 2012 το ελληνικό δημόσιο χρέος χρωστούσε στον Μηχανισμό Στήριξης ποσοστό χρέους που αντιστοιχούσε στο 61,2% του ελληνικού χρέους. Μετά το Μηχανισμό Στήριξης, ο επόμενος μεγάλος κάτοχος του ελληνικού χρέους είναι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα καθώς κατέχει το 14,9% του συνόλου του ελληνικού χρέους και στο μεγαλύτερο μέρος ομόλογα που λήγουν το 2020. (Παπανδρόπουλος Χ. Α.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Aglietta, M. (2009). *Η Οικονομική Κρίση*. Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα.
2. Eurobank Research, Φεβρουάριος 2011
3. Αργεΐτης Γ., Απασχόληση, χρηματοπιστωτική σταθερότητα και οικονομική ανάπτυξη: Υπάρχει ελπίδα για την Ελλάδα, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, 2012.
4. Βαβούρας Σ. Ι., Δημόσιο Χρέος, εκδόσεις Παπαζήση, 1993.
5. Γ. Κουζής, Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, Αθήνα, Εκ. Κέρκυρα, Σεπτέμβριος 2001, σελ.472
6. Γαλιάτσος, Κ., (2012), Βασικές Γνώσεις Επενδυτικής Τραπεζικής, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΕΤ/ΕΤΙ, σελ. 17.
http://users.uom.gr/~mariap/dim_oik/diafaneies_2011-12.pdf, Πεμπτεζόγλου Μαρία – Δημόσια Οικονομική, (2012), Ανάκτηση από: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης – Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης, σελ. 63 – 64.
7. Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος., Ι. Παναγώπουλος, Πρ. ΓΣΕΕ, Αθήνα, 2010.
8. Γεώργιος Κούφαρης, 2010, «Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές», Περιοδικό Χρήμα, Ιανουάριος – Φεβρουάριος 2010
9. Γιάνης Βαρουφάκης, Ο Παγκόσμιος Μινώταυρος, εκδ. Λιβάνη
10. Γκούτος, χ., Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, Σάκκουλας, Αθήνα, Μάιος 2006, σελ. 213, Σουμέλη, Ε./Μερική απασχόληση και φύλλο, Τεύχος 87, Σεπτέμβριος 2002,σελ. 10
11. Δ. Καραντινός, Μ. Κετσετζοπούλου & Μουρίκη,Α., Το Θεσμικό Πλαίσιο Της Ρύθμισης Της Αγοράς Εργασίας, Επιθεώρηση Εργασιακών Σχέσεων, Τόμος 18, Ιούλιος 2000.
12. Δ. Σαλαμούρης, Επειρησιακή Έρευνα, Σύγχρονη Εκδοτική, Αθήνα,2002,σελ. 27

13. Έκθεση του Διοικητή της ΤτΕ για το 2011 (2012), Ίδρυμα Εκτύπωσης Τραπεζογραμματίων και Αξιών της Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα.
14. Επιτομή Σύγχρονου Εργατικού Δικαίου, Φώτη Θ. Παπαγιάννη-Γονάτου Ι. Παπαγιάννη, Αθήνα 1988 σελ. 17-18
15. Ι.Δασκαλάκης, Η Ρύθμιση Των Ευέλικτων Μορφών Απασχόλησης και Οργάνωσης του Χρόνου Εργασίας, Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, 1995
16. Καραβίτης ,Ν., 2008.Δημόσιο Χρέος & Έλλειμμα. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.
17. Κουζής Γ., 2001, *Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας*. Αθήνα, ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
18. Λαδάς, Δ. /Μορφές απασχόλησης και συστηματική του εργατικού δικαίου/ Επιθεώρηση εργασίας δικαίου/Τόμος 60/Τεύχη 21-22/Νοεμβρίου 2001
19. Μουρμούρας Ι., Τα 7 διδάγματα της διπλής κρίσης και οι 4 προκλήσεις της οικονομικής διακυβέρνησης στην ευρωζώνη.
20. Μπάρμπας Ν., Φινοκαλιώτης Κ., Δημόσια Οικονομικά: Φόροι - Δημόσια Δάνεια - Δημόσιες δαπάνες, εκδόσεις Σακκούλα, 2011.
21. Χαρδούβελης Γ. (2009), «Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας», Eurobank EFG Economic Research:Η κρίση του 2007-2009: τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Vol. 4, No 8, pp 19-43 59 3.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Artus, P., & Pastré, O. (2009). *Sorties de crise*. Editions Perrin, Paris.
2. Birdsall, N. (2009). How to unlock the \$1 trillion that developing countries urgently need to cope with the crisis. Center for Global Development, 1-5
3. Gray M. Hodson N./ ‘Telework explained’/ J Wiley & Sons/ NY/1993
4. Koumparoulis, D., (2006), *European Fiscal Policy and Economic Growth: The Neoclassical Economic Theory in the Case of Greece*, MPRA Paper No. 44310, posted 9., p. 24-25. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R3605:EL:HTML>, Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 3605/93 του Συμβουλίου της 22ας Νοεμβρίου 1993

για την εφαρμογή του πρωτοκόλλου σχετικά με τη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος το οποίο προσαρτάται στη συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας - Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 332 της 31/12/1993 σ. 0007 - 0009, Ανάκτηση από: EUR – Lex. http://www.cylaw.org/nomoi/enop/non-ind/2012_1_194/full.html, Ο Περί της Ρύθμισης του Μεσοπρόθεσμου Δημοσιονομικού Πλαισίου και Δημοσιονομικών Κανόνων Νόμος του 2012 (194(I)/2012), Ανάκτηση από: Παγκύπριο Δικηγορικό Σύλλογο. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Government_finance_statistics/el#.CE.9F.CF.81.CE.B9.CF.83.CE.BC.CF.8C.CF.82.CF.84.CF.89.CE.BD.CE.BA.CF.8D.CF.81.CE.B9.CF.89.CE.BD.CE.B4.CE.B5.CE.B9.CE.BA.CF.84.CF.8E.CE.BD, Στατιστικές Δημόσιων Οικονομικών, Ανάκτηση από: Eurostat.

5. Rosenthal, U., Charles, M., & Hart, P. (1989). *Coping with crises: The management of disasters, riots, and terrorism*. C.C. Thomas, Springfield, IL.
6. Πωλ Κρούγκμαν, Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της Ύφεσης, Αθήνα, 2009

ΙΣΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

1. http://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/2009/eng/pdf/ar09_eng.pdf, Πρόσβαση 20.05.2015
2. <http://www.contra-xreos.gr/arthra/386-merika-nomika-ereismata.html>, Eric Toussaint - Μερικά νομικά ερείσματα της ακύρωσης του χρέους, (2009), Ανάκτηση από: CADTM.
3. www.bankofgreece.gr
4. www.epp.eurostat.ec.europa.eu
5. www.statistics.gr
6. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2013), Απόκτηση χρηματοδότησης, http://ec.europa.eu/small-business/funding-partners-public/finance/index_el.htm
7. Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 2009. *Economic and Financial Affairs: Economic crisis in Europe: Causes, consequences and*

responses. European Economy, Brussels. Σελ.1-87, Tab. Graph. Bibliog.
Διαθέσιμο σε: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf

8. Παπανδρόπουλος Χ. Α., europeanbusiness.gr
9. Νικολακόπουλος Δ., (17/05/2009), Γιατί δεν ευδοκμεί η ευέλικτη εργασία στην Ελλάδα, Εφημερίδα Το Βήμα. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=2&ct=16&artId=268548&dt=17/05/2009>
10. <http://www.euretirio.com/2012/02/apexthes-xreos.html>, Απεχθές Χρέος, Ανάκτηση από: Ευρετήριο Οικονομικών Όρων.